

TARTU ÜLIKOOLI USUTEADUSKOND
KIRIKULOO ÕPPETOOL

Piiskopmärter Platon

Historiograafilis-bibliograafiline uurimus

Vadim Rebase

BAKALAUREUSETÖÖ

Juhendajad

Professor Riho Altnurme
Dr. theol.

Piiskop Eelija / Ott Ojaperv
Mag. theol.

Tartu 2016

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
1. HISTORIOGRAAFIA.....	5
1.1. Õpingud Riia Vaimulikus Seminaris.....	5
1.2. Peterburi periood.....	5
1.3. Eesti periood ja kirjandus kuni Teise maailmasõjani.....	7
1.4. Eesti okupeerimisest kuni taasiseseisvumiseni	9
1.5. Eesti taasiseseisvumisest kuni piiskopmärter Platoni kanoniseerimiseni	11
1.6. Kanoniseerimisest kuni tänapäevani	11
2. BIBLIOGRAAFIA	12
2.1. Õpingud Riia Vaimulikus Seminaris.....	12
2.2. Peterburi periood.....	13
2.3. Eesti periood ja kirjandus kuni Teise maailmasõjani.....	18
2.4. Eesti okupeerimisest kuni taasiseseisvumiseni	23
2.5. Eesti taasiseseisvumisest kuni piiskopmärter Platoni kanoniseerimiseni	25
2.6. Kanoniseerimisest kuni tänapäevani	27
Bibliograafia lisa: ametlikud elektroonilised allikad	32
Kokkuvõte.....	33
<i>Резюме: Священномученик епископ Платон. Историко-библиографическое исследование</i>	34

Sissejuhatus

Seoses piiskopmärter Platoni läheneva tähtsa daatumiga – nimelt möödub 14. jaanuaril 2019. a. tema märtrisurmast 100 aastat – tekkis mul huvi lähemalt tutvuda tema elulugu käsitleva kirjandusega. Lisaks on Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikul (edaspidi enamasti lühendatud EAÕK) kavas koostada püha Platoni kohta põhjalik ülevaate-teos, millele käesolev uurimus saab vajaliku, aga seni tegemata eeltööna sisuliselt kaasa aidata. Uurimus kuulub kirikuloo valdkonda.

Ehkki pärast püha Platoni hukkamist Tartu Krediidikassa keldris 1919. a. kohalike enamlaste käe läbi hakati temast palju kirjutama, ei ole seniajani ilmunud ammendavat kokkuvõtvat faktidel põhinevat teaduslikku käsitlust, selle asemel rändab ühest lühikesest populaarteaduslikust käsitlusest teise võrdlemisi väike hulk fakte. See ajendas mind tegema uurimustööd selleks, et saada terviklikum pilt püha piiskopi elu ja tema tegevuse kohta ning selgitada välja olemasolevad väärtuslikud allikmaterjalid.

Materjali kogumisel ja läbitöötamisel sai lähtutud järgnevast:

- otsida üles kogu piiskopmärter Platoni kohta välja antud kirjandus;
- see kirjandus läbi vaadata, sealhulgas leida võimalikud factivead ja ebatäpsused;
- välja selgitada materjalid, mis on läbivalt kõrge allikaväärtusega ja on kasutatavad piiskop Platoni elu edasisel uurimisel usuteaduslikus ja kiriklikus kontekstis, samuti materjalid, mis sisaldavad üksikuid mujal mainimata fakte mõne konkreetse teema kohta;
- koostada võimalikult ülevaatlik süstemaatiline bibliograafia koos annotatsioonidega.¹

Kõiki kirjutisi, kus sisaldub püha Platoni nimi (sh. avaldamata kirjutised, internetis laialipillatu), pole loomulikult koondatud (selline ülesanne oleks ületanud tunduvalt uurimuse mahtu), kuid võib väita, et selles töös on olemas valdav enamik nii piiskop Platoni enese poolt trükitud avaldatust kui tema kohta kirjutatud ja trükitud ilmunud raamatutest ja artiklitest alates tulevase piiskopmärti õpingutest Riia Vaimulikus Seminaris ja kuni tänapäevani.

¹Eesti rahvusbibliograafia annab personaalia *Platon, Eesti Apostlik-Õigeusu kiriku peapiiskop* [sic!], 1869-1919 juures kaheksa kirjet. Platon oli Riia piiskopkonna Tallinna piiskop.
<http://erb.nlib.ee/?otsi=Platon%2C+Eesti+Apostlik-%C3%95igeusu+kiriku+peapiiskop%2C+1869-1919&exact=false®ister=person> [vaadatud 04.05.2016]

Tartu Ülikooli usuteaduskonnas on piiskopmärter Platoni kohta juba üks uurimus tehtud. Nimelt kirjutas Eva Lepik aastal 2006 bakalaureusetöö teemal „*Paul Kulbuschi ehk piiskop Platoni tegevus*“². Tema leidis samuti, et siiani pole püha Platoni kohta tehtud põhjalikku uurimust, kus oleks ühendatud märkimisväärne hulk fakte tema eluloost. Enamjaolt piirdub piiskop Platoni kohta käiv kirjandus tema Eesti perioodi (aga mitte Peterburi!) teenistuskäigu tutvustuse ning martüüriumiga.

Piiskop Platoni kohta on algupäraselt ja ehedalt (st. mitte teiste pealt maha) kirjutanud ainult üksikud uurijad. Nende seas tuleb esile tõsta ajakirja *Uus Elu* toimetajat ülempreestrit Anton Laari, üliõpilast (hiljem ülempreester) Nikolai Hindovit³ ja ülempreestrit Konstantin Koklat⁴. Vene uurijatest võiks märkida munkpreestri Nestori (Kumõš)⁵ nime, kes kirjutas piiskop Platoni kohta mõningase vahega kolm tööd, neid järjest parandades ja laiendades. Parim nendest, Hindovi töö, on aga seni trükkis avaldamata, ehkki õnneks Tartu Ülikooli raamatukogus saadaval.

Töö koostamisel tekkisid probleemid mõnede bibliograafiliste kirjetega. Nimelt sain töö kirjutamise lõpufaasis võimaluse kasutada ülempreester Aleksander Sarapiku isiklikku arhiivi, kus on olemas paljudused materjalidest, mida mul raamatukogudest Eestis ei õnnestunud leida. Paljudused olid tehtud pildistades ning osadel piltidel ei olnud näha artikli autorit ja lehekülge. Mõningad viited on kontrollitud, kuid jäi ka neid, mida ei õnnestunud tuvastada. Samasugused probleemid tekkisid Kumõši avaldatud materjalidega, mis ei olnud mulle originaalis kättesaadavad, sest tema viitesüsteem on kahjuks puudulik. Siiski otsustasin ka poolikud kirjed (puudub leheküljenumber, ajakirja number või autori nimi) töösse lisada, kuna ikkagi kergendaks see edaspidist uurimust – vähemalt on umbkaudu teada, kust tasub edasi otsida.

² Seda paberil esitatud tööd pole säilinud ei Tartu Ülikooli usuteaduskonna dekanaadis ega autoril. Õnnestus saada Eva Lepiku käest vaid tema uurimuse mustand. Selline avaldamata töö kadumine illustreerib ja põhjendab ülihästi käesoleva töö eesmärki koguda kokku just trükkis ilmunud materjal, mis oleks sisuliseks abiks edasistes uuringutes kui kasutatav ja ülesleitav – erinevalt avaldamata paberitest, mis kaovad ütluse „käsikirjad ei põle“ kiuste, ja erinevalt internetis leiduvast (näiteks selle töö kirjutamise ajal ei olnud võimalik ligi pääseda infole püha Platoni kohta Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku veebilehel, mis on uuendamisel).

³ Hiljem eestindatud nimega Nigul Hindo. Aastast 1944 elas paguluses. Nii tema kui teiste selles töös mainitud eesti õigeusu vaimulike kohta vt. EAÕK veebilehel vaimulike andmebaasi <http://www.eoc.ee/eesti-apostlik-oigeusu-kirik/vaimulike-andmebaas/> [vaadatud 06.04.2016]

⁴ Tema kirjutised on isikliku laadi, osalised väljavõtted päevikust. Sisaldavad huvitavaid vestlusi piiskop Platoniga.

⁵ Enne mungastamist oli tema nimi Vjatšeslav Kumõš. Teenis mõnda aega Eestis Vene Õigeusu Kiriku preestrina.

1. HISTORIOGRAAFIA

1.1. Õpingud Riia Vaimulikus Seminaris

Paul Kulbusch, hilisem piiskopmärter Platon, sündinud tollaegse kalendri järgi 13. juulil 1869. a. Pootsi-Kõpu kiriklas köster-kooliõpetaja peres, läks 1880. a. oma kihelkonnakooli usuõpetaja preester Mihhail Vassiljevi soovitusel õppima Riia vaimulike kooli. Eduka õpilasena siirdus ta edasi õppima Riia Vaimulikku Seminaris.⁶ Riia õpingute ajast pärinevad ka esimesed ajakirjades ilmunud teated temast, mis on koondatud bibliograafia esimeses jaotuses.

1.2. Peterburi periood

Bibliograafia teine jaotus sisaldab andeka vaimuliku Peterburi perioodi kirjutised – niivõrd kui neid õnnestus leida.⁷ Võib öelda, et Peterburis elatud aeg on piiskop Platoni, tollal ülempreester Paul Kulbuschi kõige viljakam aeg kirjanikuna ja kuigi temalt ei ilmunud väga palju raamatuid, on need olemasolevad kirjatükid tunnistajaks, et tegu oli väga osava sõnaseadjaga, inimesega, kellel olid väga ilusad, vaimulikud ja selged mõtted⁸. Kõik tema kirjutatu oli suunatud õigeusu kinnistamisele eestlaste seas ning esialgu trükiti neid kohalikes lehtedes, nagu nt. *Санкт-Петербургский Духовный Вестник*. Need on enamjaolt jutlused⁹, üleskutsed, koosolekute kokkuvõtted ja aruanded, kuid leidub ka mõningaid raamatuid. Õnnestus leida kaks raamatut, mis on tema poolt välja antud: “*О православных эстонцах в Прибалтийском крае и в столице*” (1887) ja samal aastal püha Kroonlinna Joanni raamatust “*Minu elu Kristuses*” tõlgitud esimene osa. 1896–1899 olid tal üldse viljakad kirjutusaastad.¹⁰

Peale 1900. aastat jääb preester Paul Kulbuschil aega kirjutamiseks vähe. See on ka arusaadav, sest Peterburis avatakse eesti õigeusklike kirikukool, ehitatakse oma kirik ning lisaks määrati ta praostiks. Hiljem tulevad tema ellu rasked katsumused: lahkuminek abikaasaga ja tervisehäädad.

⁶ Vt. nt. Kaljukosk 1993, lk. 36. Käesolev töö eeldab, et lugeja on üldjoontes tuttav piiskopmärter Platoni elu ja tema taustaga.

⁷ Töö algne eesmärk (sh. mahtu silmas pidades) oli koguda Platoniga seoses kirjutatu pärast 1919. aastat; kuna uurimise käigus õnnestus leida materjali ka varasemast ajast, sai seegi konteksti mõttes bibliograafiasse lisatud.

⁸ Vt. Kumõš 2000, lk. 17.

⁹ Kolm jutlust on toodud: Кумыш 1999, lk. 110–132.

¹⁰ Vt. bibliograafias aastaid 1896–1899.

Ülempreester Aleksander Sarapiku isiklikus arhiivis leidub kiri teatega, et Paul Kulbusch oli aastal 1913 surma äärel vähi tõttu.

“1913a. kevadel, märtsi kuul, jäi isa Kulbusch raskesti haigeks, lamas umbes 2 nädalat kodus omas korteris. Tema juures viibis tema teenija ja vahete vahel käinud tema naine ka seal. Haiguse ajal käinud teda vaatamas paljud tema tuttavad. Muude seal tulnud teda vaatama endine õpilane Veera Aue, doktor Geinrich Aue tütar, kelle isa G. Auue oli Leeninski Kliiniku instituudi kirurgiks. Isa Kulbuscht vaatama tulles, leidis prl. Aue teda väga raskest seisukorras. Kulbusch lamanud omas korteris täiesti pimedas toas: aknad olnud kaetud tekkidega. Tema juures ei olnud ühtegi ravitsejat. Haige valjud hoigamised kostnud juba kaugele teistesse ruumidesse. Isa Kulbusch kaebanud hirmsate valude üle, mis temal peas olnud. Ta rääkinud väga vähe ja aina hõiganud. Peagi viidud Isa Kulbusch Leninski kliiniku-instituuti ravitsemisele. Siin käinud teda jällegi prl. Veera Aue vaatamas. Isa Kulbusch olnud juba surmaeelses agoonias. Koju tulles pööranud ta kohe oma isa G. Aue poole, et see teda vaatama läheks ja abi annaks. Ta isa ütelnud esmalt sellest minekust ära, seletades, et ei ole hea teise arsti asjasse segada. Kulbuschele oli diagnoos „närvihaiigus“ määratud ja teda arstiti selles kliiniku osakonnas. Prl. Veera tungiva palve peale isa vastu, võtnud viimaks siiski doktor Aue nõuks haiget vaatama minna. Haiget läbi vaadates, leidnud Aue, et Isa Kulbuschel ei ole mitte närvihaiigus, vaid kasvaja peaaigus. Viibimatta võtnud ta löikuse ette. Sai võetud pealuu kaas pealt ära, tõstetud peaju ülesse ja tehtud tarviline löikus. Koju tulles seletanud dr. Aue, et kui oleks paar tundi viibinud, ei oleks enam võimalusi olnud isa K. päästa. Löikus õnnestus ja haige hakkas paranema. L. Kliinikus viibinud isa Kulbusch mõne nädala, kust ta arstide poolt saadetud Kaukaasiasse paranemisele. Paari kuu pärast tuli K. lõunast tagasi täiesti tervena. Prl. Veera Aue saanud isa Kulbuschega tuttavaks, olles Liteinõj Naisgümnaasiumi õpilasena, kus isa Kulbusch õpetajaks usuõpetamise alal olnud 15 aastat järgemööda. Ta olnud seal väga armastatud laste poolt, kus ta nende lugupidamise oma lahkuse ja armastusega laste vastu võitnud. See tütarlapse sügav lugupidamine oligi põhjuseks mis teda haiget vaatama ajas ja oma isat paluma pani ning isa Kulbusche päästjaks tegi.“¹¹

Ehkki Paul Kulbusch ise ei kirjutanud sel ajal palju, jälgis ta Peterburist tähelepanelikult, mida kirjastati Eestis. Ülempreester Konstantin Kokla kirjutab oma päevikus, et kui aastal 1912 preester Vassili Verlok ei saanud enam õigeusklike eestlaste kalendrit välja anda, kuna see muutus väga kulukaks, kirjutas Paul Kulbusch Koklale. Kirjas ta kiitis Koklat ja ütles, et on huviga jälginud Peterburist tema kirjatöid. Samuti tegi ta ettepaneku, et Kokla võiks jätkata kalendri kirjastamisega ja pakkus ka raha selle jaoks. Kuna Kokla ei tundnud Paul Kulbuschi tollal isiklikult ja pealegi tegi tema tuttav ülempreester Mihail Suigusaar samasuguse pakkumise, võttis ta vastu viimase ettepaneku. Mõni aasta hiljem kirjutas Kulbusch uuesti Koklale seoses tolle õnnestunud artikliga „*Raske võitlus*“, mis ilmus ajakirjas *Usk ja Elu*, pakkudes selle eraldi raamatukesena väljaandmist. Siis oli jällegi kaks pakkumist ja Kokla valis uuesti koostöö kohaliku preestriga.¹²

¹¹ Kiri, mis on adresseeritud Nikolai Hindovile tema üleskutse peale saata talle andmeid Platoni kohta. Ülempreester Aleksander Sarapiku eraarhiiv.

¹² Kokla 1936, lk. 8.

1.3. Eesti periood ja kirjandus kuni Teise maailmasõjani

Bibliograafia kolmas jaotus hõlmab püha Platoni Eestis piiskopina tegutsemise ajal ilmunu ning kuni Teise maailmasõjani tema kohta avaldatud kirjanduse. Pärast vahepealset pausi ilmub Paul Kulbuschi nimi trükisõnas seoses tema piiskopiks saamise küsimusega.

Aasta kohta, mil ta teenib Eestis piiskopina, on andmed väga katkendlikud. Esimesena kirjutab temast pikema loo ajakirjas *Uus Elu* Tartu preester Anton Laar. Lugu nimega “*Esimese piiskopi pühitsemine Tallinnas 31. detsembril 1917. a.*” ilmub ajakirjas detsembris 1918. a. Samas lehes ilmuvad ka piiskopi kuulus pöördumine “*Eesti rahvale*” (1918) ja üleskutse Inglismaale “*Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsiooni võimude tegevuse vastu*” (1919).¹³ Paralleelselt ilmuvad need tekstid tähtsamates Eesti lehtedes.

Rohkem tema elu jooksul kirjutada ei jõuta, sest piiskop võetakse enamlaste poolt kinni ja hukatakse 14. jaanuaril 1919. a. Tartus Krediidikassa keldris. Alates aastast 1919 hakkavad ajakirjanduses ilmuma tema eluloo kirjeldused ning meenutused inimestelt, kes teda lähedalt tundsid või temaga kohtusid. Kohe 1919. a. alguses ilmunud õigeusu ajakirjas *Uus Elu* kirjutab preester Anton Laar esimesena piiskop Platoni mälestuseks päris pika loo ja esineb üleskutsega meenutuste kogumiseks. Laar mainib ka piiskopi päeviku olemasolu, kus on märkmeid alates juulist 1917 kuni Riias käimiseni 1918. a. juuni alguses.¹⁴

1920. a. kirjutab preester Kokla *Õigeusuliste eestlaste kalendris* lühikesi väljavõtteid oma päevikust ning ajakirjas *Uus Elu* teatab Laar, et on leidnud piiskopi arhiivi korrastades mõningaid kirju, mis olid mõeldud ajakirja *Uus Elu* jaoks. Laar lubab need osadena ka kirjastada.

Järgmised meenutused püha Platonist ilmuvad ajakirjas *Uus Elu* alles 1924. a. See on päris pikk paus, ja võib olla seletatav sellega, et õigeusu kirik Eestis oli ametis oma elu korraldamisega, sest polnud ju mõnda aega uut piiskoppi, ja materjalid, mis jäid piiskop Platoni aegadest, polnud veel korralikult läbi töötatud, kuid mulle tundub, et suuremat rolli mängis siin tüli, mis oli Kokla ja

¹³ Kokla päevikust tuleb välja, et Laar oli tekstid trükki saatnud ilma piiskopi nõusolekuta, millega tegelikult seadis piiskopi elu ohtu, sest saksa väed ei olnud veel täielikult lahkunud. Vt. Kokla 1936, lk. 24.

¹⁴ *Uus Elu*, nr. 2, 1919, lk. 21–22.

Laari¹⁵ vahel vindumas juba enne piiskopi tulekut Tartusse. Tüli tõusis mitme asja pärast. Üheks põhjuseks oli see, et Laar läkitas omavoliliselt, piiskopkonna nõukogu liikmena¹⁶ Iilmjärvele enda soosiku preester Elleri, kohale, mille piiskop oli väidetavalt lubanud Koklale. Teiseks probleemiks oli küsimus, kellele kuulub Tartu Karlova Aleksandri kiriku kirjastus. Laar oli kirjastuse kinkinud piiskopkonnale, kuigi see oli loodud Kokla rahade ja tööga. Kolmandaks tüliõunaks oli lubatud palk, mida ei makstud preester Koklale Aleksandri koguduse poolt välja. Tüli oli üpris terav, sest preestritel raha nappis ja oli tõeliselt raske aeg. Piiskop oli esimeses kahes küsimuses Kokla poolel, kuid konflikti lõplikult lahendada ei jõudnud, kuna ta haigestus ja sai traagiliselt surma. Tüli jäi õhku. Tartus oli veel preestritevahelisi kisklemisi, nt. tüli preestrite Laari ja Entsoni vahel¹⁷. Kõik see kahtlemata takistas normaalset kirjastustööd ja piiskopi kohta meenutuste kogumist.

Alates aastast 1924 hakkavad ilmuma rubriigid “*Mõni leheke minu päevaraamatust*”, “*Vagal tunnil*“, kus kasutatakse piiskop Platoni enda kirjutatud tekstede tema päevaraamatust, ning ilmub “*Piiskop Platoni esimene saatekiri vaimulikkudele ja kõigile kirikuteglastele*”.

1929. a. ilmub ajakirjas *Uus Elu* mitu piiskop Platoniga seotud artiklit. Esimene on preester Joann Proosese meenutus piiskopist¹⁸ ning üliõpilase Nikolai Hindovi üleskutse. Hindov alustab materjali kogumisega enda uurimuse tööks püha Platoni kohta. Peab tunnistama, et see on ainuke akadeemiline suur ja tõesti mahukas töö piiskopi kohta¹⁹, millel on ka märkimisväärne bibliograafia. Samal aastal teeb ta uue üleskutse meenutuste kogumiseks ning avaldab tänu tema kuulutusele juba vastanud inimestele. Ta sai enda kätte 21 vastust-mälestust, kuid kirju saadeti ka pärast tema töö avaldamist. Hiljem ajakirjas *Jumala abiga* mainib ta seda, et peale ülikoolis töö avaldamist (1929) jäi üle palju materjali, mis jäi publitseerimata. Kokla lubas teda aidata ja need meenutused ajakirjas *Usk ja Elu* avaldada, kuid see jäi kahjuks kõigest unistuseks, sest alanud sõda tegi teised plaanid. Osaliselt on need seni avaldamata kirjad säilinud ülempreester Aleksander Sarapiku isiklikus arhiivis.

¹⁵ Nead olid tol ajal Eesti õigeusu maastikul põhilised kirjastajad.

¹⁶ Kuid selleks toiminguks tal volitusi polnud ja ta rikkus teadlikult korda. Vt. Kokla 1936, lk. 11.

¹⁷ Vt. Toomas Eriksoni bakalaureusetöö „*Tartu Aleksandri(te) õigeusu kiriku ja koguduse ajalugu aastatel 1913–1940*“. Juhendaja: A. Sarapik. Tartu Ülikooli usuteaduskond, 2014. Leitav TÜ digitaalarhiivis.

¹⁸ Püha Platon pühitses ta preestriks.

¹⁹ Vt. bibliograafiat.

Hindov kajastab ka piiskopmärter Platoni sarkofaagi pühitsemist Tallinna Issandamuutmise peakirikus ja piiskopi Platoni üheksapäevast käiku Riiga²⁰. Hindov märgib ära tähtsa üksikasja, mida teised piiskopi reisidest kirjutajad ei maini, nimelt kogudustele uue tegevuskorra tutvustamist²¹. Tsaaririigi langusega muutus kiriku ja riigi vahekord ning Ülevenemaaline Kirikukogu töötas välja uue kirikukorra, mida oli vaja ellu rakendada. Paralleelselt ajakirjas *Uus Elu* avaldatud artikliga ilmus Soome lehes *Aamun Koitto* samasugune artikkel sarkofaagi pühitsemisest.

Augustis 1933. a. ilmuvad *Usk ja Elu* veergudel uuesti meenutused piiskop Platoni kohta ülempreester Konstantin Kokla päevikust. Väljavõtteid isiklikust päevikust jagub mitmeks aastaks.²² Kokla päevikuid on väga huvitav lugeda, sealt saab teada palju huvitavat piiskopi plaanidest kiriku tulevikuga seondult,²³ ja need on üldse suureks abiks piiskopi ettekujutamisel inimesena ja kirikutegelaseks. Eriti põhjalik ja pikk on 1936. aasta väljaanne. Paralleelselt esineb aastal 1936 ajakirjas *Usk ja Elu* Hindov oma artikliga “*Piiskop Platoni surm*”.²⁴ See on iseenesest Laari juba varem ajakirjas *Uus Elu* (1919) kirjutatud variant, kuid on lisatud rohkem detaile.

1937. a. ilmub vene keeles Saharovi raamat Riia piiskopkonna ülemkarjastest, kus on toodud ka lühike piiskop Platoni elulugu.²⁵ Veel näevad valgust piiskop Platoni persooni puudutavad artiklid aastatel 1937 kuni 1940 ajalehtedes *Aamun Koitto*, *Elutõde*, *Православный Собеседник* ning *Õigeusu Kalender 1939*, kuid sisuliselt nad midagi uut piiskopi uurimusloosse ei lisa. Need on enamasti jutlused ja lühikesed elulood piiskopist.

1.4. Eesti okupeerimisest kuni taasiseseisvumiseni

Bibliograafia neljas jaotus sisaldab Eesti okupeerimisest kuni taasiseseisvumiseni piiskop Platoni kohta ilmunud kirjandust. Esimene sellekohane teos ilmub alles 1949. a. USAs Jordanvilles Nõukogude Venemaalt vangilaagrist põgenenud ülempreester Polsky sulest.²⁶

²⁰ Vt. Hindov 1931, lk. 3-5.

²¹ Seda märgib oma doktoritöös ka Rimstad: 2012, lk. 81–87.

²² Vt. Kokla 1933, Kokla 1934, Kokla 1935, Kokla 1936.

²³ Eriti huvitav on piiskopi nägemus ühtsest rahva kirikust Eestis. Kokla 1936, lk. 21.

²⁴ Hindov 1936.

²⁵ Сахаров 1937.

²⁶ Польский 1949. Vt. ka inglise keeles: Polsky 1972.

1951. a. ilmub Rootsisis EAÕK pagulaskiriku album meenustustega usuelust vabariigi aegadel. Praost Jüri Välbe kirjutab meenutusi piiskopi külaskäigust Pärnus 1918. a. Pärnu rahva meeleolu oli olnud rõhutatud. Kogunenud rahvale oli piiskop rääkinud Saksa keisririigi kaotustest läänerindel. Kartmatult väljendas ta oletust Saksa riigi peatsest kokkuvarisemisest ja sellega okupatsioonihädade lõppemisest.²⁷ Sellega tõstis ta tunduvalt rahva meeleolu.

Los Angeleses väljaantavas ajakirjas *Jumala abiga* ilmub 1959. a. üle pika aja pikem Nigul Hindo²⁸ artikkel, mis on pühendatud piiskopi neljakümneks surma-aastapäevaks. Hindo kirjutab lühikese loo piiskopist ajakirjanumbrite *Uus Elu* põhjal, mis ta Eestist pagulusse kaasa võttis. Ta palub abi meenutuste kogumiseks ja teatab, et tema käsikirjad on läinud kaduma arvatavasti Saksamaal. Eestis olles lubas Kokla tema avaldamata materjale kirjastada, kuid see jäigi ainult unistuseks.²⁹ 1968. a. kutsub Hindo lehes *Jumala abiga* annetama kirjastuse heaks ja lubab kõigile annetajatele Jüri Poska kirjutatud “*Piiskop Platoni martüürium*”, mis on laialt tuntud väljaanne ja hiljem rohkelt kasutatud ja viidatud.³⁰

1975. a. kirjutab preester August Kaljukosk oma venekeelses käsikirja jäänud ülevaates Eesti õigeusu piiskoppidest ka lühikese loo pühast Platonist.³¹

Alates 1971. aastast hakkab EAÕK paguluses Stockholmis jälle välja andma ajakirja *Usk ja Elu*, ning siis saab uuesti lugeda piiskop Platoni kohta. 1981. a. ilmuvad ajakirjas *Usk ja Elu* tollal (st. 1918) noorte poiste, hiljem ülempreestri Mihhail Ervarti ja Teodor Lepiku meenutused piiskop Platoni külaskäigust Laiuse ja Jõhvi kogudustesse.

Nõukogude aja lõpu vabamates oludes kirjutab aastal 1989 ajalehes *Edasi* preester Aleksander Aim loo nimega “*120 aastat esimese Eesti piiskop Platoni sünnist*”.³² Paralleelselt kirjutab Aivar Sarapik Soome ajakirjas *Logos* artikli, mis on pühendatud piiskop Platoni martüüriumist 70 aasta möödumisele.³³ 1989. a. taasavatakse piiskopmärter Platoni ausammas Tallinnas.

²⁷ Välbe 1951, lk. 8.

²⁸ Hindo 1959. Nimi eestindatud alates aastast 1936.

²⁹ Need on siiski osaliselt alles ülempreester Aleksander Sarapiku isiklikus arhiivis ja ootavad oma aega.

³⁰ Inglise keeles: Poska 1968; eesti keeles: Poska 1994.

³¹ Кальюкоск 1975.

³² Aim 1989.

³³ Sarapik 1989.

1.5. Eesti taasiseseisvumisest kuni piiskopmärter Platoni kanoniseerimiseni

Bibliograafia viies jaotus sisaldab taasiseseisvumisest kuni piiskopmärter Platoni kanoniseerimiseni trükis avaldatut. Väärrib mainimist ajakirjas *Looming* 1992. a. ilmunud Marko Mihkelsoni artikkel.³⁴ Autor on teinud arhiivides tööd ja esimest korda saab lugeda Partearhiivist välja võetud dokumente piiskop Platoni ülekuulamise kohta enamlaste poolt. 1993. a. kirjutab ülempreester August Kaljukosk kirikukalendri jaoks lühikese, kuid kronoloogiliselt märkimisväärselt detailse biograafia.³⁵

Vene keeleruumis ilmub 1994. a. artikkel³⁶ Vene õigeusu kiriku ametlikus ajakirjas *Журнал Московской Патриархии*. Viiteid seal pole, aga on näha, et autor Aleksandr Parmenov on kasutanud valikuliselt *Uus Elu* numbreid ning Püha Issidori Vennaste Seltsi aruandeid. Artikli osa, mis räägib piiskopi vangistamisest ja hukkamisest, sisaldab tõsiseid faktivigu. Patriarh Aleksius II doktoritöös, mis ilmub trükist alles aastal 1999,³⁷ mainitakse ka püha Platonit, kuid tema osast Eesti õigeusus tehakse vähe juttu.

1.6. Kanoniseerimisest kuni tänapäevani

Bibliograafia kuuenda jaotuse märgiliseks alguseks on piiskopmärter Platoni arvamine Õigeusu Kiriku pühakute hulka (eraldi) Vene Õigeusu Kiriku poolt 18. augustil 2000. a. ja Oikumeenilise Patriarhaadi poolt 15. septembril 2000. a. Samal aastal ilmub preester Vjatšeslav Kumõši raamat, milles pööratakse esmakordselt pärast Hindovit tähelepanu ka Paul Kulbuschi Peterburi-perioodile. On tsiteeritud mitmeid jutlusi, millest mõned on toodud lisades.³⁸ Seoses Peterburi püha Issidori kiriku ajalooga on piiskopmärter Platonist arhiivimaterjale kasutades kirjutanud kiriku praegune eestseisja ülempreester Konstantin Kostromin.³⁹

Siit alates ilmub püha Platoni elulugusid järjest, kuid tuleb otsustavalt öelda, et mitte midagi uut see hagiograafia piiskopmärter Platoni elu ja martüüriumi uurimisloose ometi ei anna.⁴⁰

³⁴ Mihkelson 1992.

³⁵ Kaljukosk 1993.

³⁶ Парменов 1994.

³⁷ Алексей II 1999.

³⁸ Кумыш 2000. Kolm aastat hiljem avaldab ta oma tööst kohendatud ja täiendatud versiooni. Vt. Нестор (Кумыш) 2003.

³⁹ Костромин 2009.

⁴⁰ Sama järelendus: Rimestad 2012, lk. 84. Tema mulje on, et enamus elulugusid kordab Anton Laari poolt 1919. a. kirjutatud.

2. BIBLIOGRAAFIA

Bibliograafia on koostatud kronoloogilisel põhimõttel.⁴¹ Annoteerimisel on reegliski, et põhjalikult väärivad käsitlemist iseseisvalt allikmaterjalidega töötades koostatud käsitlused, tähelepanu on juhitud ka materjalidele, mis sisaldavad mujal puuduvat olulist infot, samuti materjalidele, mis sisaldavad olulisi faktivigu ja küsitavusi. Teiste, kompilatiivsete materjalide puhul on piirdutud bibliograafilise kirjega.

2.1. Õpingud Riia Vaimulikus Seminaris

1882

Рижский Епархиальный Листок. Издаваемый при Рижской Духовной Консistorии. Nr. 14/15. 15.07.1882.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.
Õpilaste nimekirjad. Paul Kulbuschi mainitakse II klassi õpilaste nimekirjas parimate seas. Perekonnanime kirjutamisel on tehtud viga, kirjutatud on Кульбумъ mitte Кульбушь.

1883

Рижский Епархиальный Листок. Издаваемый при Рижской Духовной Консistorии. Nr. 11/12. 15.06.1883.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.
Õpilaste nimekirjad. Paul Kulbusch parimate seas.

1884

Рижский Епархиальный Листок. Издаваемый при Рижской Духовной Консistorии. Nr. 14/15. 15.08.1884.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.
Õpilaste nimekirjad. Paul Kulbusch on IV klassi õpilaste nimekirjas parimate seas. Temaga koos õpib Gavriil Semiretsanski, tulevane piiskop. Gavriil S. oli enne õppimatulekut Peterburis Malaja Kolomnal püha Ülemingli Miikaeli kirikus altariteenija. See on see kirik, kus oli eestlaste esimene kogudus.

1888

Рижские Епархиальные Ведомости. Nr. 13/14. 15.07.1888.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.
Seminaris õppijate nimekirjad. Parimate seas V klassi üleviidav Paul Kulbusch.

1889

Рижские Епархиальные Ведомости. Nr. 13/14. 15.07.1889.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.
Paul Kulbusch VI klassi õpilaste nimekirjas.

1890

Рижские Епархиальные Ведомости. Nr. 13/14. 15.07.1890.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.
Kooli nimekirjad. Paul Paul Kulbusch lõpetanud VI klassi parimate seas.

⁴¹ Ehkki Tartu Ülikooli usuteaduskonna bakalaureusetöö tüüpformaad on *Times New Roman* 12 reavahega 1,5, on järgnevas bibliograafias ülevaatlikkuse huvides kasutatud *Times New Roman* 11 reavahega 1, et enam infot mahuks ühele leheküljele – see on oluline jälgimaks trükiste jaotumist aastate või aastakümnete lõikes.

2.2. Peterburi periood

1892

Кульбуш, Павел. *Православное богослужение на эстонском языке в Петербурге*. // Церковный Вестник. Nr. 52, 1892. Lk. 830–831.

1893

Кульбуш, Павел. *Православие среди иногородцев*. // Церковный Вестник. Nr. 20, 1893. Lk. 307–309.

1894

Кульбуш, Павел. *Православные эстонцы в Петербурге и их религиозные нужды*. // Церковный Вестник. Nr. 2, 1894. Lk. 166–168.

Кульбуш, Павел. *Православные эстонцы в Петербурге и их религиозные нужды*. // Церковный Вестник. Nr. 13, 1894. Lk. 197–198.

Кульбуш, Павел. *Православие и школа у эстонцев Шлиссельбургского уезда*. // Церковный вестник. Nr. 21, 1894. Lk. 324–325.

Esimene õigeusu jumalateenistus Poretšje vallas, Mõškino asunduses.

Кульбуш, Павел. +П. Д. *Кнагис (некролог)*. // Церковный вестник. Nr. 25, 1894. Lk. 398–399.

1895

Кульбуш, Павел. *На заре новой жизни православных эстонцев*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 5, 1895. Lk. 102–108.

Paul Kulbusch kirjutab eestlaste koguduse avamisest, esimestest teenistustest ning edusammudest. Võrdleb õigeusu eestlaste elu eesti soost luterlaste eluga. Kiri on ka üleskutse annetustele uue koguduse heaks.

Кульбуш, Павел. *Как спасен род человеческий и какова должна быть истинно спасающая Церковь*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 19, 1895. Lk. 418–423.

Kõne peetud Peterburis Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühingu

1896

Кульбуш, Павел. *Эстонская школа грамоты*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 3, 1896. Lk. 46–47.

14. jaanuaril 1896. a. avati Peterburis eesti kool.

Кульбуш, Павел. *Безвыходная нужда православных эстонских детей в Санкт-Петербурге*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 12/13, 1896. Lk. 237–239.

Кульбуш, Павел. *Эстонские беседы и библиотечка церкви Михаила архангела в Коломне*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 14, 1896. Lk. 260–262.

Кульбуш, Павел. *Открытие эстонской церковно-приходской школы*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 43, 1896. Lk. 850–851.

Кульбуш, Павел. *О православных эстонцах в Прибалтийском крае и в столице*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 51/52, 1896. Lk. 1015–1024.

Kõne peetud Peterburis Usulis-Kõlblise Kasvatuse Ühingu

1897

Кульбуш, Павел, священник. *О православных эстонцах в Прибалтийском крае и в столице*. Санкт-Петербург: Типография Главного управления уделов, 1897.

Väike raamatuke mis räägib õigeusu arengu ajaloost Eestis, eestlaste tulekust õigeusku ja seda saatnud raskustest. Hiljem kasutas Paul Kulbusch seda materjali ettekandes Vennaste Seltsi avamisel 29. nov. 1898. a.

Kulbuš, Paul, ülempreester. *Minu elu Kristuses. Mõtted püha õigeusu Koguduse Jumalateenistusest*. Peterburi, 1897.

Lühendatud tõlge eesti keelde Kroonlinna ülempreestri Joann Sergievi raamatust „*Моя Жизнь во Христе*“. Paul Kulbusch suhtles Kroonlinna Joanniga tihedalt ja eesti Peterburi karjased pidasid temast väga lugu. Kroonlinna eesti kogudusele kiriku ostmises mängis otsustavat rolli just Kroonlinna Joanni sõna. Eessõna eestikeelne tõlge uuesti ilmunud 2002. a. kogumikus „*Õigeusu hingekarjased Eestimaal*“. Lk. 98-102.

1898

Рижские Епархиальные Ведомости. Nr. 24. 15.11.1898.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.

Artikkel tutvustab Tartu püha preestermärtrit Issidorit ja kirjeldab tema järgi nimetatud eesti vennaste seltsi esimest koosolekut. Eesistujaks oli Jamburgi piiskop Venjamin. Räägitakse eesmärkidest: 1. Koguduse palvekoja ehitusest. 2. Kooli asutamisest. 3. Vaeste aitamisest.

Кульбуш, Павел. *Участие духовенства в деятельности попечительств о народной трезвости*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 13, 1898. Lk. 244–249.

Kõne peetud vaimulike koosolekul Peterburis

Кульбуш, Павел. *Слова в день памяти св. Апостолов Петра и Павла*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 26, 1898. Lk. 427–433.

Кульбуш, Павел. *Учреждение православного эстонского братства С.-Петербурге*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 29, 1898. Lk. 495–497.

Кульбуш, Павел. *Православное эстонское Братство. Торжественное открытие 29 ноября 1898 г.* // Церковный Вестник. Nr. 50, 1898. Lk. 1740–1741.

Uuesti avaldatud: Кумыш 1999. Lk. 114–122.

1899

Кульбуш, Павел. *Поучение в неделю св. жен мироносиц*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 18, 1899. Lk. 205–206

Uuesti avaldatud: Кумыш 1999. Lk. 110–114.

Кульбуш, Павел. *Св. Апостолы – пример снисходительности к немощности христиан*. // Санкт-Петербургский Духовный Вестник, 1899.

Uuesti avaldatud: Кумыш 1999. Lk. 122–132. *Kirje sealt. Puudub korrektne bibliograafiline kirje, puudub ajakirja number.*

Eestikeelne tõlge ilmunud 2002. a. kogumikus „*Õigeusu hingekarjased Eestimaal*“. Lk. 89-96.

1900

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 19. 06.05.1900.

Kirje Aleksander Sarapiku isiklikust arhiivist. Puudub artikli autor ja lehekülje number.

Paul Kulbuschi autasustatakse kamilavkaga (vaimuliku rüü juurde käiv peakate).

Aruanne St. Peterburi Eesti õigeusu Wennaste Seltsi tegevusest a. 1898–99. Tegevuse aasta I=ne. Peterburi: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1900. (58 lk.)

Vennaste Seltsis on 364 liiget, 30 nendest on eluaegsed liikmed.

Отчет о Деятельности С.-Петербургского Православного Эстонского Братства во имя священномученика Исидора Юрьевского, за 1898–9 год. // Рижские Епархиальные Ведомости. Nr. 11, 1900.

Aruanded avaldati eraldi brošüüridena vene ja eesti keeles ning trükiti Peterburi ning Riia kiriklikes ajalehtedes.

1901

Кульбуш, Павел. *Новый храм в С.-Петербурге.* // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 51–52, 1901. Lk. 608–609.

Eesti õigeusu kiriku, kooli ja majaehituse eeltöödest ja kavatsustest, ehituse kavandiga.

Кульбуш, Павел. *Õpetussõna liturgial vennaskonna tegevuse teisel aastapäeval 14. jaanuaril 1901.* // Санкт-Петербургский Духовный Вестник. Nr. 3, 1901. Lk. 30.

Uuesti avaldatud: Кумыш 1999. Lk. 132–134. *Puudub korrektne bibliograafiline kirje.*

1902

Отчет о деятельности братства за 1901 год, существовании братства – третий. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1902.

Gdovi piiskop Konstantin valitakse püha Issidori Seltsi eesistujaks.

О построении в С.-Петербурге Православного Эстонского Храма и дома для религиозно-просветительских учреждений Братства. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1902.

Üleskutse annetustele. Vaja on 200 000 rubla. Räägib vajadusest ehitada Peterburis elavate õigeusklike eestlaste tarvis oma kirik.

Новый Православный храм в С.-Петербурге. // Прибавление к Церковным Ведомостям издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 50. Санкт-Петербург, 1902.

Püha Sinod lubab läbi viia 5.–6. sept. 1903. aastal kõigis Vene impeeriumi kirikutes korjandusi püha Issidori kiriku ehitamiseks Peterburis. Artikkel tutvustab lugejale, kes on eestlased ja milline on nende elu Peterburis.

Прибавление к Церковным Ведомостям издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 50. Санкт-Петербург, 1902.

1. detsembril 1902. a. pühitses Kroonlinnas ülempreester Ioann Sergijev eesti õigeusklikele Issanda Elavakstegeva Risti ülendamise kiriku aujärje. Koguduse preestriks sai eesti soost preester Nikolai Siimo. Vene kaupmees Turkin ostis selle endise anglikaani kirikuhoone, ehitas selle õigeusu kirikuks ümber ja annetas eesti kogudusele. Teenistusel osales ka preester Paul Kulbusch, kes oli sel ajal eesti koguduste praost.

1903

Отчет о деятельности Братства за 1902 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1903. (40 lk.)

Прибавление к Церковным Ведомостям издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 18/19. Санкт-Петербург, 1903.

Paul Kulbuschi autasustatakse rinnaristiga.

1904

Отчет о деятельности Братства за 1903 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского. 1904. (48 lk.)

Кульбуш, Павел. *Что такое называемая регистрация?* // Известия по Санкт-Петербургской епархии. Nr. 22, 1904. Lk. 9–18.

Kõne peetud Peterburis vaimulike koosolekul 15.11.1904. Vajadusest muuta koguduse liikmete registreerimise korda. Nimelt paljud inimesed vahetavad tihti kogudusi ja nende üle on raske liikmearvestust pidada.

Кульбуш, Павел, священник. *Отдых христианина. Пастырския собрания.* // Известия по Санкт-Петербургской Епархии. Nr. 20–21, 1904.

Arutlus meetrika kannete üle.

1905

Отчет о деятельности Братства за 1904 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1905. (58 lk.)

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 19. Санкт-Петербург, 1905.

Preester Paul Kulbusch ülendatakse ülempreestriks.

1906

Отчет о деятельности Братства за 1905 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1906. (44 lk.)

1907

S.-Peterburi Eesti õigeusu kogudus 1906. // Vaimulik Sõnumitooja. Nr. 2. Peterburi: Riia Peeter=Pauli Wennaste Seltsi kirjastus, 1907.

Отчет о деятельности Братства за 1906 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1907. (44 lk.)

Peterburist. // Vaimulik Sõnumitooja. Nr. 18. Peterburi, 1907.

Pühitsetakse sisse eestlaste uus kirik.

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 40. Санкт-Петербург, 1907.

Sama uudis vene keeles.

Кульбуш, Павел. *Третье пастырское собрание, 30-го ноября 1906 г.* // Известия по Санкт-Петербургской епархии. Nr. 1–2, 1907. Lk. 52–58.

Paul Kulbuschi kokkuvõtte preestrite kokkusaamisest. Päeva teema oli pihisalus, kuid kalduti teemast kõrvale ja räägiti üliüldisest kõlbelisuse seisukorrast kogudustest. Toodi eeskujuks üks kuulus preester ja tema meetodid.

1908

Отчет о деятельности Братства за 1907 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1908. (47 lk.)

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 18–19. С.-Петербург, 1908.

Nikolai II autasustab ülempreester Paul Kulbuschi kolmanda järgu püha Anna ordeniga.

1909

Отчет о деятельности Братства за 1908 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1909. (48 lk.)

1910

Отчет о деятельности Братства за 1909 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1910. (52 lk.)

1911

Отчет о деятельности Братства за 1910 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1911. (54 lk.)

1913

Отчет о деятельности Братства за 1911 и 1912 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1913. (51 lk.)
Aastate 1911 ja 1912 aruanded koos ühes väljaandes.

1914

Отчет о деятельности Братства за 1913 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1914. (51 lk.)

1915

Отчет о деятельности Братства за 1914 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского, 1915. (51 lk.)

1916

Отчет о деятельности Братства за 1915 год. Санкт-Петербург: С.-Петербургское Православное Эстонское Братство во имя священномученика Исидора Юрьевского 1916. (39 lk.)

1917

Кульбуш, Павел. *О построении первого храма Общества религиозно-нравственного просвещения и значение этого события для дела религиозного просвещения.* // Церковные Ведомости. Nr. 3, 1917. Lk. 60–65.

Trükitud ajalehe lisalehel.

Кульбуш, Павел. *О практических мерах к развитию в Петроградской епархии пчеловодства и добычи воска.* // Известия по Санкт-Петербургской епархии. Nr. 11–12, 1917. Lk. 11–12.

Кульбуш, Павел. *О практических мерах к развитию в Петроградской епархии пчеловодства и добычи воска.* // Известия по Санкт-Петербургской епархии. Nr. 16, 1917. Lk. 8–9.

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 16–17, 1917.

Ülempreeter Paul Kulbusch määratakse piiskopkonna küünlatehaste komiteesse hääleõiguslikuks liikmeks.

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 36–37, 1917.

Ülempreeter Paul Kulbusch saab õiguse kanda puusaehet (palitsa, teenistusrüü osa).

2.3. Eesti periood ja kirjandus kuni Teise maailmasõjani

1918

Церковные Ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. Nr. 1, 1918. Lk. 6.

Püha Sinod määrab ülempreester Paul Kulbuschi Riia piiskopkonna Tallinna piiskopiks.

Platon, (Kulbush)⁴², piiskop. *Laulud lapse ristimise juures. Talituse kord.* // Kiriku leht. Nr. 1. Tartu, 1918. (4 lk.)

Platon, (Kulbush), piiskop. *Laulud abielu laulatusel. Talituse kord.* // Kiriku leht. Nr. 2. Tartu, 1918. (4 lk.)

Platon, (Kulbush), piiskop. *Armulaua teenistus ehk Püha Liturgia. Teenistuse kord.* // Kiriku leht. Nr. 3. Tartu, 1918. (8 lk.)

Platon, Eesti piiskop. *Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsiooni võimude tegevuse vastu.* // Uus Elu. Nr. 1, 1918. Lk. 7–9.

Laar Anton. *Esimese piiskopi pühitsemine Tallinnas 31. Detsembril 1917 a.* // Uus Elu. Nr. 1, 1918. Lk. 10–11.

Platon, Eesti piiskop. *Eesti rahvale.* // Postimees. Nr. 215, 1918. Lk. 2.
Üleskutse ja õnnistus iseseisvuse ülesehitavaks tööks.

Platon, Eesti piiskop. *Eesti rahvale.* // Tallinna Teataja. Nr. 67, 1918. Lk. 1.

Platon, Eesti piiskop. *Eesti rahvale.* // Maaliit. Nr. 168, 1918. Lk. 2.

Platon, Eesti piiskop. *Eesti rahvale.* // Uus Elu. Nr. 1, 1918. Lk. 5.

Kokla, Konstantin. *Esimene Eesti piiskopi pühitsemine Tallinnas 31. detsembril 1917 a.* // Uus Elu. Nr. 1, 1918. Lk. 10–11.

1919

Laar, Anton. *Eesti piiskop Platon.* // Postimees. Nr. 63/5, 20.01.1919. Lk. 1.

Laar Anton. *Piiskop Platon surnud.* // Uus Elu. Nr. 2. Tartu, 1919. Lk. 19–29.

Esimene suurem artikkel Laari poolt piiskop Platoni kohta. Artikkel koos eelnevas kirjes oleva infoga on aluseks paljudele teistele publikatsioonidele.

Laar, Anton, ülempreester. // *Õigeusuliste eestlaste kalender 1919 aastaks.* Kokkuseadnud kihelk. preester K. Kokla. Välja andnud Eesti piiskopkonna kirjanduse osakond, 1919.

Teade piiskop Platoni ja tema kaaskannatajate surmast.

Platon, Eesti piiskop. *Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsiooni võimude tegevuse vastu.* // Tallinna Päevaleht. Nr. 16, 1919. Lk. 2–3.

Platon, Eesti piiskop. *Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsiooni võimude tegevuse vastu.* // Maaliit. Nr. 16, 1919. Lk. 1, v. 2–3

Platon, Eesti piiskop. *Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsiooni võimude tegevuse vastu.* // Postimees, Pärnu väljaanne. Nr. 20, 1919. Lk. 1, v. 1–2

⁴² Õigeusu munkade puhul (sh. piiskoppide puhul, kes on samuti saanud mungapühitsuse) on kirikliku nimekasutust järgides toodud esimesena pühitsusnimi ning seejärel perekonnanimi sulgudes (ilma ilmalikku eesnime mainimata).

Platon, Eesti piiskop. *Eesti piiskopi protest väljamaale Saksa okkupatsiooni võimude tegevuse vastu.* // Sakala. Nr. 8, 1919. Lk. 2, v.1–2.

Hasselblatt, Arnold Christian Theodor, *24 Tage Bolschewiken-Herrschaft in Dorpat: eindrücke und Erinnerungen nach Tagebuchnotizen / von Arnold Hasselblatt.* Dorpat: Mattiesen, 1919.

1920

Kokla, Konstantin, preester. *Kallide meeste mälestus.* // Õigeusuliste eestlaste kalender 1920. VIII. aastakäik. Tartu, 1920.

Новая Русская Жизнь. Nr. 15, 1920.

Lühike uudis piiskop Platoni surmast. Artiklis on piiskopi surm süngemaks tehtud. Kirjutatakse, et piiskop raiuti kirvega tükkideks.

Platon, Eesti piiskop. *Vagal tunni. Kristlikud mõtted ja igatsused.* // Uus Elu. Nr. 4, 1920. Lk. 2–3.
Piiskop Platoni enda kirjapandud mõtted ajakirja Uus Elu jaoks. Leitud Anton Laari poolt piiskopi arhiivi korrastamisel.

1923

Laar, Anton. Ülevaade Eesti ap.-õigeusu kiriku elukäigust. // Uus Elu. Nr. 7–8, 1923. Lk. 6–8.
Tallinna vikaarpiiskopkonna piiskopikandidaadi valimisest ja ülesseadmisest suvel 1917. a., kuidas õigeusklikud eestlased soovisid oma piiskopikandidaadina näha just ülempreester Paul Kulbuschi, aga endine Riia piiskopi metropoliit Agafangel (Preobraženski) oli sellele vastu.

1924

Platon, Eesti piiskop. *Mõni leheke minu päevaraamatust.* // Uus Elu. Nr. 8, 1924. Lk. 1–2.
Kadunud piiskop Platoni arhiivist leitud A. Laari poolt kirjatööd, mis olid mõeldud ajakirja *Uus Elu* jaoks. Artikkel on jaotatud kolmeks osaks, kus piiskop jutustab ise, kuidas algas tema teenimine Eestis.

Platon, Eesti piiskop. *Mõni leheke minu päevaraamatust.* // Uus Elu. Nr. 9, 1924. Lk. 1–2

Platon, Eesti piiskop. *Mõni leheke minu päevaraamatust.* // Uus Elu. Nr. 10, 1924. Lk. 1–2.

Platon, Tallinna piiskop, ajutiselt Riia piiskopkonna juhataja. *Piiskop Platoni esimene saatekiri vaimulikkudele ja kõigile kirikutegelastele.* // Uus Elu. Nr. 8, 1924. Lk. 2–3.

1926

Eesti Bibliograafiline Leksikon. Tartu, 1926–1929.

Kanne *Platon (Paul Kulbusch)* on koostatud A. Laari poolt ajakirjas Uus Elu kirjutatust ja A. Küngilt saadud andmete põhjal.

1929

Hindov, Nikolai. *Piiskop Platoni eluloo asjus. Üleskutse.* // Uus Elu. Nr. 8. Tartu, 1929.
Üliõpilane Hindov kutsub üles jagama mälestusi piiskop Platonist.

Joann, Pikkat, preester. *Mälestusi piiskop Platonist.* // Uus Elu. Nr. 2. Tartu, 1929.

Piiskop Platoni poolt pühitsetud preestri mälestused temast. Juttu tuleb Hiiumaa raskest olukorrast.

Hindov, Nikolai. *Piiskop Platoni eluloo asjus. Üleskutse ja tänu.* // Uus Elu. Nr. 12. Tartu, 1929.
Hindov kordab üleskutset ja tänab neid, kes on juba saatnud temale oma meenutusi.

Hindov, Nikolai, 1897–1970. *Esimene Eesti ap.-õigeusu piiskopp-usukannataja Platon. Tema elu ja tegevus.* Tartu, 1929. Auhinnatöö Tartu Ülikooli Teadusraamatukogus. Käsikiri.

SISUKORD

Eessõna

Lühendused

Kirjandus

I. Esimene Eesti ap.-õigeusu piiskopp Platon, Paul Kulbush.

1. Tema kirjatööd
2. Teated tema kohta

II. Eesti õigeusu kogudus

III. Peterburi kub. Eesti õigeusu praostkond:

1. Üldteated
2. Peterburi eesti õigeusu kogudus
3. Gatchina eesti õigeusu kogudus
4. Kroonlinna eesti õigeusu kogudus
5. Klopitsa eesti õigeusu kogudus
6. Luuga eesti õigeusu kogudus
7. Narva eesti õigeusu kogudus
8. Sajanje eesti õigeusu kogudus
9. Õigeusu avaldused teistes kohtades

IV. Peterburi Eesti Õigeusu Issidori Vennaste Selts

V. Saksa okupatsioon

VI. Tartu veretöö

Sissejuhatus: Piiskopp Platoni, Paul Kulbushi lapse ja koolipõlv.

I. Piiskopp Platoni vanemad

II. Piiskopp Platoni lapsepõlv ja kooliaastad kuni Riia Vaimuliku Seminari lõpetuseni

III. Paul Kulbusch Peterburi Vaimulikus Akadeemias

1. Akadeemiasse astumine
2. Õppimine Akadeemias
3. Kandidaaditöö

Esimene peatükk: Paul Kulbushi tegevus Peterburi kub. Õigetuskogude eestlaste keskel.

I. Üldised teated:

1. Eestlaste väljarändamise põhjused
2. Elujärg ja arv Peterburi kub.

II. Tema tegevus Peterburi eesti õigeusu koguduses enne Vennaste seltsi asutamist.

1. Peterburi õigeusliste eestlaste majanduslik ja usuline seisukord enne kog. asutamist

2. Esimesed eestikeelsed õigeusu jumalateenistused Peterburis

3. Peterburi eesti õigeusu koguduse avamine
4. Peterburi õigeusliste eestlaste aadress metropoliit Palladiusele

5. Peterburi eesti õigeusu koguduse seisukord enne Vennaste Seltsi asutamist

III. Tema tegevus Peterburi Eesti Õigeusu Vennaste Seltsis oma koguduse kasuks:

A. Seltsi asutamine

- a. Seltsi ülesanded
- b. Seltsi taevaline kaitsja
- c. Seltsi lipp ja küünlad
- d. Põhikirja kokkuseadmine ja kinnitamine
- e. Korraldava komisjoni valimine ja tegevus
- f. Seltsi avamine

B. Seltsi tegevus koguduse kasuks:

1. Kiriku ja maja ehitamine:
 - a. Ehitusplatsi saamine ja üleandmine
 - b. Ehitusplatsi pühitsemine
 - c. Ehitamise rasked tingimused
 - d. Kiriku nurgakivi panek
 - e. Ehituse valmimine

2. Kulbushi kaastöölised Seltsi eestseisuses ja ehituse komisjonis

- a. Seltsi eestseisus
- b. Ehituskomisjon

3. Kulbushi hariduslik ja kasvatustöö tegevus koguduses

- a. Jumalateenistused ja jutlused omas kirikus
- b. Eesti õigeusu kihelkond
- c. Abiandmine puudustkannatajatele
- d. Naiste varjupaik

IV. Paul Kulbushi tegevus Peterburi kub. eesti õigeusu praostina:

1. Peterburi kub. õigeusliste eestlaste üldine seisukord enne praostkonna asutamist

2. Peterburi eesti õigeusu praostkond:

- a. Kroonlinna Ristiülestamise kogudus
- b. Narva Nikolai kogudus
- c. Peterburi Issidori kogudus
- d. Poritsa kogudus Slusselburi mk.
- e. Luuga kogudus
- f. Klopitsa Peetri-Pauli kogudus Peterhofi mk.
- g. Sajanje Peetri-Pauli kogudus Oudova mk.
- h. Gatchina Jumalaema surmamälestamise kog.
- i. Õigeusu avaldused teistes kohtades

V. P. Kulbushi tegevus väljaspool eesti praostkonda

Teine peatükk: Esimese Eesti ap.-õigeusu piiskopp Platoni tegevus:

I. Eelsündmused:

1. Katsed Riia piiskopkonda eesti vikariaati luua XIX sajandi teisel poolel
2. Eesti abipiiskopkonna rajamine ja piiskopi kandidaadi leidmine aastal 1917
3. Võitlus Paul Kulbushi piiskopiks saamise pärast
4. Mungaseisusesse astumine ja piiskopiks pühitsemine

II. Piiskopp Platoni tegevus:

1. Riia piiskopkonna seisukord enne piiskopp Platoni ametisse astumist

2. Piiskopp Platoni läkitus preestritele, diakonitele ja kõigile vaevanägijatele kiriku ja koolipõllul

3. Piiskopkonna täiskogu kokkukutsumine

4. Piiskopp Platoni õnnistus ning üleskutse setu rahvale

Kolmas peatükk: Usukannataja Piiskopp Platoni surm:

I. Piiskopp Platon vangis:

1. Piiskopp Platoni haigus
2. Enamlaste valitsus Tartus
3. Piiskopp Platoni vangistus
4. Sündmused pärast Platoni vangistust
5. Piiskopp Platoni elu vangis

II. Piiskopp Platoni surm

III. Kas piiskopp Platon on usukannataja

1. Ristiusu tagakiusamise põhjused vanal ajal
2. Ristiusu tagakiusamise ja piiskopp Platon tapmise põhjused enamlaste ajal

Lõppsõna: Piiskopp Platoni, Paul Kulbushi tegevuse hindamine

I. Tegevus Peterburi gubermangus

1. Peterburi eesti õigeusu koguduse otsus oma juhi tegevuse kohta
2. Peterburi kubermangu õigeusliste eestlaste otsus oma juhi tegevuse kohta

II. Tegevus Eestis

Seni kõige põhjalikum uurimus piiskop (Hindov kasutab kirjaviisi *piiskopp*) Platoni elu ja tegevuse kohta. Seda näitab juba eelmisel leheküljel toodud raamatu sisukord, samuti bibliograafia. Töö sisaldab hea ülevaate Eesti õigeusuliste Seltsi avamise ajaloost ja tegutsemisest ning ajast, mil Paul Kulbusch (Hindov kasutab nimekuju *Kulbush*) teenis eesti koguduste praostina. Töö on selles mõttes ka ainulaadne, et on tehtud 11 aastat peale piiskopi märtrisurma, ajal kui olid veel elus inimesed, kes tundsid ja suhtlesid piiskopiga isiklikult ja töö autor sai tänu nende inimestega kohtumistele ja kirjavahetustele materjale, mida ei ole võimalik enam kusagilt saada. Nõndaviisi saatis N. Hindov laiali 76 kirja temale teadaolevatele inimestele, kellega piiskop Platon võis kokku puutuda ja kogus kokku 21 vastust-mälestust. Need isiklikud mälestused piiskopi kohta annavad spetsiifilist meeolelu uurimustöösse ja on suureks abiks ettekujutuse loomisel piiskopi kohta nii inimesena kui ka kirikutegelasena. Märkimisväärne on bibliograafia. Läbi on vaadatud suur hulk Peterburi piiskopkonna poolt välja antavatest ajakirjadest ja lehtedest ning palju uurimustööd on tehtud Narva koguduste raamatukogudes. Esimesed bibliograafilised märged Paul Kulbuschist on 1892. aastal Peterburi *Vaimulikust Sõnumitoojast*. Akadeemia 2. kursuse õpilane Paul K. kirjutab ülevaate õigeusu eestikeelsest teenistusest Peterburis. Suurem osa tema poolt kirjutatud artikleid, kui välja arvata jutlused, nekroloogid ja tervituskõned, on seotud põhiliselt ühe läbiva teemaga – missioon eestlaste seas Peterburis. Nende harimine ja abistamine on tema põhieesmärgiks. Eestikeelse teenistuse ja eesti keeles õppimise eest võitlev Paul Kulbusch teadis väga hästi, kui tähtis on eestlastele omakeelne teenistus ja haridus. Tema isa pere oli üks nende esimeste seas, kes kunagi suundusid luterlusest õigeusku, tema isa Peeter oli kiriku kõster-õpetaja, nii et Paul Kulbusch tundis eesti õigeusu spetsiifikat väga täpselt ja teadis, mis oli eestlaste usuelu nõrk koht.

Блейве, Михаил. *Проповеди протоиерея о. Михаила Блейве, настоятеля Юрьевск. Успенского собора. Памяти новых мучеников за веру, пострадавших в Юрьеве 14 января 1919 г.* Tartu: Приходский совет Юрьевского Успенского собора, 1929.

1930

Кевätкukka, H. *Piispa Platon.* // Aamun Koitto. Nr. 2. 1930. Lk. 1–3.

1931

Hindov, Nikolai. *Piiskopp Platoni hauaehte (Sarkofagi) pühitsemine Tallinna Issanda Muutmise kirikus 17. ja 18. jaanuaril 1931.* // Uus Elu. Nr. 12. Tartu, 1931. Lk. 3–4.

Hindov, Nikolai. *Piiskopp Platoni Riias käik juunis 1918.* // Uus Elu. Nr. 12. Tartu, 1931. Lk. 4–5.

Esimene kord, kus Riia-reisist kirjutatakse eraldi ja pikemalt. Need on meenutused Boris Schalfejevi kirjast Hindovile. Oma protestikirjas Inglismaale mainib piiskop osaliselt seda, mis siin kirjutatud. Piiskop Platon oli soovitanud lätlastele valida läti soost piiskop. See oli kutsunud esile suure pahameele vene rahvusest usklikute seas.

Кевätкukka, H. *Piispa Platon sarkofaagin vihkiminen Tallinnassa.* // Aamun Koitto. Nr. 12. 1931.

Päts, Nikolai, ülempreester. *Piiskop Platoni sarkofaag (hauakaunistus).* // Apostliku Õigeusu Sinodi Sisemisjoni Leht. Tallinn, 1931.

Parts, Karl. *Kas võit või surm: mälestusi võitlusepäevilt isamaa eest / K. Parts.* Tallinn: Uudisleht, 1931. Esimene osa.

Annotatsiooni vt. 1991. a. kordustrukü juures.

1932

Schabert, Oskar, 1866–1936. *Das Sterben des Revalschen Bischofs Platon und der Oberpriester Beschantzky und Bleive in Dorpat im Jahre 1919 / nach der Märtyrerakte und anderen Zeugnissen kurz zusammengestellt von D. O. Schabert.* Riia, 1932.

Saksakeelne versioon Postimehes ilmunud loost, vt. Laar 1919. *Eesti piiskop Platon.*

1933

Kokla, Nikolai, ülempreester. *Meenutusi esimesest Eesti piiskopist Platonist. Katkendid preestri päevikust.* // Usk ja Elu. Nr. 5, 1933.

Väljavõtted päevikust 14.03.1918–16.03.1918. Piiskop Platon tuleb Tartusse. Kohtub preestritega ja külastab Aleksandri kogudust.

1934

Kokla, Nikolai, ülempreester. *14. jaanuar Tartus usupäevana. Mälestusi õudusaegadest.* // Usk ja Elu. Nr. 1, 1934. Lk. 8–12.

Väljavõtted päevikust 21.12.1918–3.01.1919. Kirjeldab nõupidamist piiskopiga Uspenski kiriku korteris ning külaskäiku A. Vallneri juures. Preester Kokla kirjutab palju tema ja piiskopi vahelistest vestlustest. Huvitav on nende omavaheline vestlus eesti rahvuskiriku loomisest õigeusu alusel. Tülide pärast, mis olid temal preester Laariga, hakkab ta aktiivsemalt kirjutama piiskopi elust alles peale Laari surma.

1935

Kokla, Nikolai, ülempreester. *Mälestusi õudusaegadest.* // Usk ja Elu. Nr. 2, 1935. Lk. 25–27.

Väljavõtted päevikust 03.01–21.01.1919. Vestlused preestrite Bleive ja Bežanitskiga. Piiskopi surm.

1936

Hindov, Nikolai. *Usukannataja piiskopp Platoni surm.* // Usk ja Elu. Nr. 1, 1936.

Kokla, Nikolai, ülempreester. *Isiklike mälestusi piiskopp Platonist.* // Usk ja Elu. Nr. 1, 1936. Lk. 8–25.

Väljavõtted päevikust 27.03.1918–20.12.1918.

Märtyyri Platonin kuolema. // Aamun Koitto. Nr. 3, 1936.

Hindov, Nikolai, preester. *Usukannataja piiskopp Platoni surm.* // Usk ja Elu. Nr.1, 1936. Lk. 1–4.

Ossipov, Aleksander. *Sõnake Tartu märtrite tapakeldri uksele, 14. jaanuaril 1936.* // Usk ja Elu. Nr.1, 1936. Lk. 11–12.

Platon, Eesti piiskop. *Esimese Eesti piiskopi Platoni õnnistus Eesti iseseisvusele.* // Usk ja Elu, nr. 11. Tartu, 1936.

1937

Päts, Nikolai, ülempreester. *Sangar ja märter.* // Elutõde. Nr. 2 (48). Tallinn, 1937.

Сахаров, Сергей. *Управляющий Рижской епархией, епископ Таллиннский Платон (1917–1918).* // Рижские православные пастыри за 100 лет. (1836–1936). Daugavpils, 1937.

Siin sisalduv info on aluseks piiskop Platoni biograafilistele kirjetele Vene Õigeusu Kiriku poolt avaldatud piiskoppide elulugude kogumikes.

Kleis, Richard. *Platon, piiskop.* // Väike Entsüklopeedia. Tartu, Tallinn: Kirjastus OÜ Loodus, 1937.

1938

Päts, Nikola, ülempreester. *Üleskutse piiskop Platoni mälestusnurga asutamiseks.* // Elutõde. Nr. 4. Tallinn, 1938.

Богоявленский, Иоанн, протоиерей. *Памяти мученика.* // Православный собеседник. Nr. 6–7. Tallinn, 1938.

Esimese Eesti piiskopi ja usukannataja Platoni lühike elulugu. // Apostliku-Õigeusuliste eestlaste kalender 1939 aastaks. EAÕK sinodi väljaanne. Tallinn, 1938.

1939

Päts, Nikolai, ülempreester. *Ajamärgid Eesti kiriku elus.* // Elutõde. Nr. 1. Tallinn, 1939.

Kaksi vuosikymmentä marttyyripiispa Platonin murhasta. // Amuun Koitto. Nr. 2. 1939.

Mūsu pareizticīgā baznīca vācu okupācijas laikā – III. [Meie õigeusu kirik saksa okupatsiooni ajal]. // Ticība un Dzīve. Nr. 15/2. Talsi, 1939. Lk. 26.

Läti Õigeusu Kiriku ajakiri. Anonüümse tunnistaja (oma sõnade järgi oli tollal Riias ajakirjanik) mälestused Läti Õigeusu Kiriku ametlikus häälekandjas piiskop Platoni Riia-visitatsioonil aastal 1918. Kasutatud Rimestad 2012 järgi.

Mūsu pareizticīgā baznīca vācu okupācijas laikā – V. // Ticība un Dzīve. Nr. 15/4. Talsi, 1939. Lk. 57.

Teise anonüümse tunnistaja mälestused piiskop Platoni Riia-visitatsioonil aastal 1918. Kasutatud Rimestad 2012 järgi.

Mūsu pareizticīgā baznīca vācu okupācijas laikā – VI. // Ticība un Dzīve. Nr. 15/8. Talsi, 1939. Lk. 122.

Kolmanda anonüümse tunnistaja mälestused piiskop Platoni Riia-visitatsioonil aastal 1918. Kasutatud Rimestad 2012 järgi.

2.4. Eesti okupeerimisest kuni taasiseseisvumiseni

1949

Польский, Михаил, протопресвитер. *Новые мученики Российские.* New York, Jordanville, 1949. Lk. 82–84 (*Платон, епископ Ревельский*).

1951

Välbe, Jüri, ülempreester. *Piiskop Platon Kulbusch.* // Apostlik Õigeusk 100 aastat Eestis. Album. E. A. Õ. Kiriku ajutise Sinodi kirjastusel. Vetlanda: Vetlanda-Tryckeriet, 1951. Lk. 6–9.

1957

Hindo, Nigul, ülempreester. *Kodumaa mälestusi.* // Jumala abiga. Nr. 5. Los-Angeles, 1957.

1959

Hindo, Nigul, ülempreester. *Usukannataja piiskop Platoni mälestuseks.* // Jumala abiga. Nr. 1/2. Los-Angeles, 1959. Lk. 36–39.

1968

Poska, Jüri. *The Martyrdom of Bishop Platon.* Stockholm: The Culture Fund of the Estonian Apostolic Orthodox Church, 1968.

Ilmunud eesti keeles 1994. a. Selle kirje juures ka annotatsioon.

Hindo, Nigul, ülempreester. *Armas kaesusuline!* // Jumala abiga. Nr. 4. Los-Angeles, 1968.

1969

Valgemäe, Parfeni, *Täiendavaid andmeid piiskop Platoni ja tema kaaskannatajate kohta.* // Jumala abiga. Nr. 4. Los-Angeles, 1969.

1972

Polsky, Michael, archpriest. *The New Martyrs of Russia.* Montreal 1972. Lk. 38–39.

1975

Кальюкск, Август, священник. *Платон.* // Эстонские православные епископы. Таллинн, 1975. Käsikiri.

1979

Märtrit mälestades. Ervart, Mihhail, ülempreester; Männik, Aleksander, ülempreester; Teodor, Leppik. Mälestuskilde piiskop Platonist. // Usk ja Elu. Nr. 2. Stockholm, 1979. Lk. 3–7.

Lk. 3 toodud piiskop Platoni ikoon, Soome kunstniku, usuteadlase Eero Sepponeni töö, mille Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku Kultuurifond 16.01.1966 andis üle Stockholmi EAÕK Püha Nikolai kirikule.

1981

Usukannataja märter Platon. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 3. Stockholm, 1981.

1986

Русак, Владимир, диакон; Мануил (Лемешевский), митрополит. Платон. // Русские православные иерархи мученики и исповедники. Фотоальбом. Paris: YMCA-Press, 1986. Lk. 62.

1989

Aim, Aleksander, preester. 120 aastat esimese Eesti piiskopi Platoni sünnist. // Edasi. Nr. 169, 1989. Tartu.

Sarapik, Aivar. Piispa Platon. // Logos. Nr. 1, 1989.

Sarapik, Aivar. Platon, Eesti Apostlik-Õigeusu kiriku peapiiskop, 1869–1919. // Uus Elu. Nr. 1. Tallinn: Tallinna Issanda Muutmise Peakirik, 1989.

Pühendatud Eesti piiskop Platoni 120. sünniaastapäevale ja tema büsti taasavamisele

Papp, David. 70. aastat piiskop Platoni surmast. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 2 (65). Stockholm, 1989. Lk. 6–10.

Piiskop Platoni mälestussamba taasavamine. Tseremoonia viivad läbi Tallinna metropoliit Aleksius ja Soomest külas olev Helsingi metropoliit Tihhon.

Arbus, Jakob, ülemdiakon. Piiskop Platoni ausamba taasavamisel, Tallinna Issandamuutmise peakiriku õuel 23. juulil 1989 a. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 3 (66). Stockholm, 1989. Lk. 6–13.

70. aastat on möödunud piiskopmärter Platoni surmast. Artikkel on pühendatud tema elu lühitutvustusele. Artiklis on kasutatud A. Laari materjale ajalehest *Uus Elu*.

Piispa Platonille patsas Tallinnaan. // Aamun Koitto. Nr. 17. 1989.

Kärkkäinen, Kimmo. Vilolaisten vieraana. // Uskon Viesti. Helsinki. Nr. 7. 1989.

Kaljuskosk, August, ülempreester. Piispa Platonin syntymästä 125 vuotta. // Ortodoksia. Helsinki, 1989. Lk. 115–116.

1990

Samon, Sergei, ülempreester; Salasoo, Silvia-Maria. Kiriku ajalugu. Tallinn: Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku Kultuurifond, 1990. Lk. 159–169.

1991

Parts, Karl. Kas võit või surm. 1. köide. Tallinn: Ühiselu, 1991. Lk. 189–193.

Parts 1931 uus väljaanne kohe taasiseseisvumise eel. Kolonel Karl Parts, soomusrongide divisjoni ülemä mälestused Vabadussõjast. Tartu vabastamise kirjelduse tuleb juttu ka piiskop Platonist, tema kannatustest vanglas ja surmast. Pealtnägijate sõnul peksid valvurid piiskop Platonit ja selle juures oli ta neid tänanud, öeldes: „Aitäh sõbrakesed.“

2.5. Eesti taasiseseisvumisest kuni piiskopmärter Platoni kanoniseerimiseni

1992

Mihkelson, Marko. *Punane terror ja kirik Eestis*. // Looming. Nr. 11, 1992. Lk. 1544–1552.

Artikkel annab hea ülevaate tolle aja enamlaste ideoloogiast kiriku suhtes. Artiklis on huvitav katkend Tartu õigeusu tegelaste salajasest märgukirjast (lk. 1549), mis suunatud germanismuse vastu luterluse näol, mis stiililt tuletab meelde piiskop Platoni ja preester Kokla omavahelisi vestlusi (vt. Kokla 1936, lk. 21).

1993

Kaljuskosk, August, ülempreester. *Piiskop Platon*. // Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku päevastik 1994. Tallinn, 1993. Lk. 36–42

August Kaljukose artikkel kirikukalendris on lühike, kuid sisukas daatumite ja nimede poolest, mis piiskop Platoni elus tähtsad. Välja on otsitud isegi vaimuliku nimi, kes noore Paul Kulbuschi ristis (preester Stefan Zverev). Artikkel kuna annab täpse ja usaldusväärse kronoloogia. Sisaldab piiskop Platoni toimetatud vaimulikupühitsusi.

1994

Poska, Jüri. *Piiskop Platoni martüürium*. Tallinn, 1994.

Koostaja Aivar Sarapik. Nõustaja (sh. keeleline toimetus) August Kaljukosk. Inglise keelest tõlkinud Madis Palli.

Jüri Poska kirjutatud piiskop Platoni martüürium. Oluliseks allikaks Hindo 1959.

Brošüüri on lisatud materjalid, mis on võetud Los Angeleses välja antud ajakirjast *Jumala abiga* (ülempreester Nigul Hindo artikkel), suulisi teateid on alamdiakonilt munk Johannes Jürgesonilt. Samuti on aidanud materjalide kogumisel pühitsetud Jüri, Ravenna piiskop.

Sisukord:

Ülempreester Paul Kulbusch Peterburis
Piiskop Platoni elu ja pühitsemine
Enamlaste väed tungivad Tartusse
Piiskop Platoni martüürium
Matused
Piiskop Platoni mälestusepidamine

Eesti kiriku sinod oli otsustanud pöörduda Konstantinoopoli Oikumeenilise patriarhi poole palvega, et viimane kinnitaks piiskop Platoni pühakustamise (kanoniseerimise). Ülesande valmistada ette uurimus piiskop Platoni elust ja surmast sai sinodi poolt preester Jüri Poska. See brošüür oli osa sellest uurimusest ja ühtlasi materjal, mida tutvustati Tüütiira ja Suurbritannia peapiiskop Atenagorasele, kui ta külastas 7. juunil 1964 aastal Stockholmi Püha Nikolai kirikut. Raamatu alguses tehakse juttu 1917. aasta sündmustest Peterburis ja preester Paul Kulbuschi teenimisest eestlaste koguduste praostina. Peale lühikest kokkuvõtet tema teenistuskäigust läheb jutt edasi tema määramisest Tallinna piiskopiks ja Riia piiskopkonna vikaariks. Autor märgib muuseas ka seda, et oma esimese teenistuse piiskopina teenis piiskop Platon rüüga, mis oli sini-must-valge ja et ta oli vabariikluse pooldaja. Seda kaevati koguni Moskvasse patriarhile. Piiskopile tegi see kaebus muret ja ta ütles: „Enne nad mind rahule jäta, kui ma saan Irkutskisse üle viidud. Aga ma ei lähe, ma jään Eestisse.“ Edasi on juttu enamlaste pealetungist Tartusse ja piiskopi vangistaimest, hukkamisest ja matustest.

Niin, Jaan. *Piiskop Platonist ja Eesti omariiklusest*. // Päevaleht. Nr. 10. Tallinn, 1994. Lk. 6.

Парменов, Александр. *Мученическая кончина епископа Ревельского Платона*. // Журнал Московской Патриархии. Nr. 1, 1994. Lk. 91–96.

Artiklis on vigu. Valesti on kirjeldatud piiskop Platoni kinnipidamist enamlaste poolt ja tema hukkamist. Artiklis kirjutatu järgi võetakse piiskop kinni Uspenski altaris ning üks komissaridest on nii ülbe, et istub aujärje peale. Tegelikult võeti piiskop Platon kinni tänaval Uspenski kiriku kõrval. Väljamõeldisi on ka hukkamise kirjelduses.

1995

Von Berens, Vladimir, preester. *Õigeusklik Tartu*. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 3/4 (85). 1995. Lk. 5–12.

Kirjeldab Tartu õigeusu pühakodasid. Mainitakse ka Krediidikassa keldrit, kus hukati piiskop.

1996

Кумыш, Владислав. *Под сводами церкви*. // Рождественский выпуск. Календарь. Nr. 1. Эстония, Нарва, 1996. Lk. 30–31.

1997

Platon, kodanikunimi Paul Kulbusch. // Eesti entsüklopeedia. EE 7. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, 1997. Lk. 354.

Klaas, Urmas. *Platon*. // Eesti ajalugu elulugudes: 101 tähtsat eestlast. Koostaja: Sulev Vahtre. Tallinn: Olion, 1997. Lk. 168–169.

1998

Raudsepp, Anu. *Riia Vaimulik Seminar 1846–1918*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998. Lk. 45.

Piiskop Platoni mainitakse kuulsamate vilistlaste seas.

Прекуп, Игорь, священник. *Православие в Эстонии : краткий исторический очерк*. Tallinn: Estonia, 1998.

1999

Rajalo, Priit. *Tartlased tähistasid eile enamlastest vabastamise 80. aastapäeva*. // Postimees. Tartu, 14.01.1999.

Klaas, Urmas. *80. aastat piiskop Platoni surmast*. // Postimees. Tartu, 15.01.1999.

Lehtonen, Timo. *Piispa Platonin muistojuhla*. // Aamun Koitto. Helsinki, 1999.

Алексий II (Ридигер), Патриарх Московский и всея Руси. // *Православие в Эстонии*. Москва: АО "Московские учебники", 1999. Lk. 369–372.

Väljaanne väikese tiraažiga ja ei olnud Eestis praktiliselt kättesaadav. Ilmunud eesti keeles 2009. a. Selle kirje juures ka annotatsioon. Platoni kohta peatükk „Преосвященный Платон – первый Эстонский епископ“.

Кумыш, Владислав, священник. *Жизнеописание священномученика Платона, епископа Ревельского /1869–1919/*. Санкт-Петербург: Журнал "Нева", 1999.

Kirjutatud otse piiskopmärter Platoni kanoniseerimise eel kiriklike vajadusi silmas pidades.

2000

Polsky, Michael, archpriest. *The New Martyrs of Russia*. [Alberta:] Monastery Press, 2000.

Polsky 1972 klassikalise Montreali ingliskeelse väljaande kordustrukk.⁴³

Platon (vaimulik). // Eesti Entsüklopeedia 14. Eesti elulood. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000.

Kijet on täiendatud EE veebilehel 2011. Vt. bibliograafi lisa.

⁴³ Autori katsumusterohke elulugu <http://www.amazon.com/Martyrs-Russia-Archpriest-Michael-Polsky/dp/096863480X> [vaadatud 04.05.2016].

2.6. Kanoniseerimisest kuni tänapäevani

2000

Kulli, Jaanus. *Esimene kodumaine pühak*. // Eesti Ekspress, 19.10.2000. Kättesaadav internetis <http://paber.ekspress.ee/Arhiiv/2000/42/Aosa/persoon1.html> [vaadatud 15.04.2016]

Allikana kasutatud Poska 1994.

Кумыш, Владислав, священник. *Священномученики Эстонской церкви, в Юрьеве пострадавшие*. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000.

Laiendatud töö 1999. a. välja antud brošüürist. Püha Platoni elulugu lk. 7–70. Vene keeles kõige põhjalikum uurimus piiskop Platoni kohta, mis puudutab just seda aega, mida teised uurijad siinemaani pole põhjalikult kajastanud, nimelt Peterburi perioodi. Autor toob töös välja huvitavaid väljavõtteid kirjadest, mis puudutavad Paul Kulbuschi persooni. Raamatusse on lisatud preestermärtrite Nikolai Bežanitski ja Mihhail Bleive eluloo kirjeldused. Autor kasutab mälestusi piiskopi kohta, mida ta on leidnud erinevate inimeste isklikest arhiividest.

Paraku puudub kasutatud kirjanduse nimistu ja viited teksti sees on tihti puudulikud.

Raamatu lisas on mõned jutlused ja kõned toodud tervenisti välja. Vt. bibliograafia kirjed aastatest 1899 ja 1901.

2001

Palli, Mattias, preester. *Piiskop Platon ja tema kaaskannatajad kanonisteeritud*. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 1 (97). 2001. Lk. 4–5.

Ametlik info märtrisurma surnud Tallinna piiskopi Platoni pühakute hulka arvamist Oikumeenilise Patriarhaadi Püha Sinodi poolt 19. septembril 2000. a. (akt nr. 765).

Seleznjov, Sergei. *Palverännak St. Peterburgi*. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 1 (97), 2001. Lk. 15–17.

Seoses Peterburi püha Issidori kiriku ajaloo juttu ka piiskopmärter Platonist.

Ulm, Edith. *Sirje Säär: Püha Platon jõudis kloostrisse enne mind*. // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr.2 (98), 2001. Lk. 16–19.

Intervjuu ikoonimaalija Sirje Säärega, kes sai EAÕK Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanuselt õnnistuse maalida valmis püha Platoni ikoon.

Kreekas Eelkäija Ristija Johannese naiskloostri Akritochoris maalitud ikoon, kus piiskopmärtrit on kujutatud rahvusvärvides sinimustvalge mantiaga, värviformaadis ajakirja kaanel.

Kumõš, Vladislav, preester. *Tartu uusmärtrid. Püha piiskop Platon (Kulbusch) ning pühad ülempreestrid Mihhail Bleive ja Nikolai Bežanitski: Elulood*. Tallinn: Püha Issidori õigeusu kirjastuselt, 2001.

Vene keelest [Кумыш 2000] tõlkinud Riina Schutting. Toimetanud preester Toomas Hirvoja. Eessõna: [Vene Õigeusu Kiriku] Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Kornelius.

Tõlkimata on jäetud originaali lisad, Paul Kulbuschi kõned ja jutlused.

Trükise kaanel on värviformaadis pühade Tartu uusmärtrite Platoni, Mihhaili ja Nikolai ikoon, mis maalitud Vene Õigeusu Kirikus.

The Synaxarion. The Lives of the Saints of the Orthodox Church. By hieromonk **Makarios of Simonos Petra**. Translated from the French by Christopher Hookway. 2001. Volume Three: January, February. Holy Convent of The Annunciation of Our Lady Ormylia (Chalkidike). 14. January.⁴⁴

Ingliskeelses tõlkes on lisatud ka ilmumise ajaks kanoniseeritud püha Platoni elulugu.

Allikana kasutatud Polsky 1972.

⁴⁴ Kuna sinaksar on õigeusus jumalateenistustel igapäevaselt kasutatav väljaanne, millest ilmuvad pdevalt uued täiendatud trükid, mille lehekülgedenumberatsioon ei kattu, on nii ingliskeelse kui prantsuskeelse sinaksari kirjetes toodud mitte leheküljenumber, vaid kuupäev, mille juures on püha Platoni elulugu, nimelt 14. jaanuar.

2002

Kiviloo, Ilmar Aaron. *Märterpiiskop Platoni mälestuspäev.* // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 1 (99), 2002. Lk. 7, 36.

Fikseerib EAÕK jaoks olulise tähtpäeva, kõigi kiriku vaimulike poolt üheskoos Platoni päeva tähistamise alguse Tallinnas Issandamuutmise peakirikus, kuhu püha Platon on maetud, ja mainub ka Piiskop Platoni ordenit, mida on hakatud nüüd jagama enamasti just sel tähtpäeval.

Papathomas, Grigorios D. Archim.; **Palli**, H. Mattias, R.P. *The Autonomous Orthodox Church of Estonia. L'Église autonome orthodoxe d'Estonie (Approche historique et nomocanonique).* Athènes: Éditions Épektasis, 2002. Lk. 92-94.

Kogumik kiriklike dokumentidega kreeka, inglise, eesti ja prantsuse keeles. Sisaldab: Estonian Bishop Platon. *To the people of Estonia. Circular Letter.* In Tartu, on 12.11.1918. Eesti rahvale (faksiimile piiskop Platoni 1918. a. üleskutse tekst).

Õigeusu hingekarjased Eestimaal. Tallinn: Püha Issidori Õigeusu Kirjastusselts, 2002.

Tõlkinud Riina Schutting. Toimetanud preester Toomas Hirvoja ja Merike Pau. Eessõna: [Vene Õigeusu Kiriku] Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Kornelius.

Püha Platoni kohta vt. lk. 15-22, 33, 89-102.

Raamat on jaotatud kolmeks osaks:

I Õigeusu pühad eestkostjad Eestis

II Head karjased

III Vaimulikud mõtted ja õpetussõnad

Kogumikus räägitakse õigeusu karjastest, kes on teeninud Eestimaal. Esimeste kuulsamate seast on juttu ka piiskop Platonist selles raamatu osas, mis on pühendatud ülempreester Mihhail Bleivele. Peatükis, kus on kirjas professor Ivan Lappo meenutused ülmpre. Mihhailist, on üks lugu, mis on heaks iseloomustuseks piiskop Platonile. Selle võib siinkohal tervenisti välja tuua.

Professor Ivan Lappo kirjutab: „Siis aga saabus Tartusse uus piiskopkonna ülemhingekarjane. See oli unustamatu piiskop Platon. Ma pole pole kunagi kohanud inimest, kes oleks rohkem väärinud piiskopisaua kui tema. Suurepärase jutlustajaanne oli temas ühendatud mingi erilise sisemise hingekarjase vaimuliku väärrikusega, mis avaldus nii jumalateenistusi pidades kui ka väljaspool seda. Tema erandlikud organisaatorivõimed olid ühendatud suure iskliku takti ja suure hingelise peenetundelisusega. Lisaks sügavale mõistusele oli tal ka suurepärase haridus, mida mõneski valdkonnas võis nimetada õpetatuseks. Kõige selle kohal valitses aga sügav usk Jumalasse ning oma apostlijärglase kohuse tajumine, valmidus taluda mis tahes puudust ja olla valmis mis tahes ohvriks, kui seda peaks nõudma tema piiskopiteenistus. Olen uhke selle üle, et ta nägi minus sõpra ja kaastöölist ning säilitan elu lõpuni kalli mälestuse temast ja minu vastu üles näidatud usaldusest“ (lk. 33).

Raamatu kolmandas osas on tervenisti välja toodud preester Paul Kulbuschi kõne „*Pühad Apostlid kui näide vastutulekust kristlaste nõtrusele*“, mis sai peetud 14. novembril 1899. aastal Eesti Vennaste Seltsi koosolekul. Samuti on seal tema eessõna Joann Sergievi raamatule „*Minu elu Kristuses*“.

2003

Ulm, Edith. *Märterpiiskop Platonit mälestati Tallinnas, Tartus ja Helsingis.* // Usk ja Elu. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku väljaanne. Nr. 1 (101), 2003. Lk. 7–8.

Собор святых земли Эстонской. Tallinn: Эстонская Православная Церковь Московского Патриархата, 2003.

Püha Platoni elulugu lk. 57–62. Väljaandest ilmus samal aastal teine trükk, kus esimese trüki vead parandatud. Kolmas, täiendatud trükk, kus on toodud ka väljaande koostajad, ilmus 2010. a. nii vene kui eesti keeles.

Иеромонах **Нестор (Кумыш)**. *Священномученик Платон, епископ Ревельский (1869–1919)*. // Новомученики Санкт-Петербургской епархии. Санкт-Петербург: Сатис, 2003. Lk. 89–117.

Кумыш 2000 täiendatud versioon. Lõppu on lisatud kirjeldus matusetalitusest.

Heljas, Mari-Ann. *Eesti Apostlik Õigeusu Kirik. Sünnilugu*. // Kultuur ja Elu. Nr. 4, 2003. Lk. 50-57. Kättesaadav internetis http://kultuur.elu.ee/ke474_kirik.htm [vaadatud 11.04.2016]

Autor on luterlasest jurist, kes 1992 kutsuti juristiks vastloodud Usuasjade Talitusse, mis rajati algul Kultuuriministeeriumi haldusalas, hiljem viidi Siseministeeriumi haldusalasse. Selle asutuse kaudu said kirikud suhelda riigiga ja riik kirikutega, sest sinna seati riiklik kirikute ja koguduste registri pidamine. Juristina puutus ta pidevalt kokku kõikide EAÕK põhikirjalise tegevuse õigusjärgsuse taastamise probleemidega.

2005

Игумен **Дамаскин (Орловский)**. *Жития новомучеников и исповедников Российских XX века*. Январь. Тверь: Издательство «Булат», 2005.

2005. **Škarovskij**, Michail V. *Orthodoxe estnische Gemeinden in Nordwest-russland im 19. und 20. Jahrhundert*. // *Estland und Russland – Aspekte der Beziehungen zweiter Länder*. Toimetaja Olaf Mertelsmann. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2005. Lk. 213–228.

Ülevaade Paul Kulbuschi tegevusest Peterburi püha Issidori kiriku eestseisjana.

2006

Губонин, М.; Грюнберг, П.; Гайда, Ф.; Грюнберг, Е.; Кирпичев, И.; Кривошеева, Н. *История иерархии Русской Православной Церкви. Комментированные списки иерархов по епископским кафедрам с 862 г. (с приложениями)*. Москва: ПСТГУ, 2006. Lk. 479–480.

Annab taustinfo Tallinna (endine tsaaririigi Revel) vikaarpiiskopkonna ajaloo kohta ning näitab piiskop Platoni ajaloolist seost Vene Õigeusu Kiriku hierarhilise struktuuriga.

Lepik, Eva. *Paul Kulbuschi ehk piiskop Platoni tegevus*. 2006. Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Juhendaja: R. Altnurme. Käsikiri [ei olnud selle töö kirjutamise ajal enam kättesaadav].

Moss, Vladimir. *The Russian Golgotha: The Lives of the Holy New Martyrs and Confessors of Russia*. Volume 1. [Alberta:] Monastery Press, 2006.

Kolmas jaotus sisaldab Põhja-Venemaa, Lääne-Venemaa, Valgevene ja Baltimaade märtrite ja usutunnistajate elulugusid.

2007

Pves, Jüri, ülempreester. *Pühad inimesed – meie eestpalujad*. Eesti Õigeusu Noorte Liit. 2007. Lk. 40–45.

Toimetanud Mattias Palli. Eessõna: Stefanus, [Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku] Tallinna ja kogu Eesti metropoliit. Esikaanel Eestimaa märtrite pühakuju.

Püha Platoni eluloo allikana kasutatud Kumõš 2001.

Костромин, Константин [koostaja]. *Свято-Исидоровская церковь. История храма. Жития святых. 1907-2007. 100 лет со дня первого освящения храма*. Санкт-Петербург, 2007.

Ülevaade Paul Kulbuschi tegevusest Peterburi püha Issidori kiriku eestseisjana.

2008

Saard, Riho. *Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku algusaastad*. // Akadeemia. Nr. 7. Tartu, 2008. Lk. 1543–1544.

2009

Aleksius II [Ridiger], Moskva ja kogu Venemaa patriarh, 1929–2008. *Õigeusk Eestimaal: Eesti esimene piiskop Platon*. Eessõna: Moskva ja Kogu Venemaa patriarh Kirill. Tõlge: Püha Issidori Õigeusu Kirjastusselts. Projektijuht Sergei Männik. Tallinn: AS Rebellis, 2009. Lk. 343–344.

Piiskop Platoni isikul peatunud väga vähe, temale on pühendatud vaid üks lehekülj. Kirjutatud on, kus piiskop sündis, kus õppis, mõne sõnaga tema teenimisest piiskopina ja piiskopi märtrisurmast. Eriti paistab lühidus silma XX sajandi keskpaigas Eestis teeninud piiskoppide (nt. Issidor Bogojavlenski, Roman Tang) tegevuse mahukate kirjeldustega võrreldes. Napisõnalisuse seletuseks võib pakkuda seda, et uurimus oli algselt kirjutatud teaduskraadi saamiseks 1980. aastatel, kui võimul oli kommunistlik partei (teatavasti piiskop Platon mõrvati enamlaste poolt), kes tähelepanelikult jälgis tollase metropoliidi Aleksiusse tegevust.

Käsitluses on eksitud piiskop Platoni piiskopliku hiirtoonina kohaga. Seal mainitakse piiskopi pühitsemist Petrogradis, kuigi on teada, et piiskop pühitseti Tallinnas Neeva püha Aleksandri katedraalis. Petrogradis ta mungastati ja ülendati arhimandriidi seisusesse.

Laar, Anton. *Piiskop Platoni viimased päevad*. // Usk ja Elu. Nr 7, 2009. Lk 51–57. Kättesaadav internetis <http://www.eoc.ee/raamatud/> [vaadatud 26.04.2016].

Faksiimile, esmakordselt ilmunud: Uus Elu. Nr. 2, 1919. Lk 17–21.

Костромин, Константин. *Свято-Исидоровская церковь сегодня и сто лет назад*. // Коломенские чтения – 2008. Альманах №3 под ред. В. В. Антонова. Санкт-Петербург: Арденн, 2009. Lk. 51-66. Kättesaadav internetis <http://spbda.ru/publications/oierey-konstantin-kostromin-svyato-isidorovskaya-cerkov-segodnya-i-sto-let-nazad/> [vaadatud 04.05.2016].

Ülevaade Paul Kulbuschi tegevusest Peterburi püha Issidori kiriku eestseisjana. Vt. ka Костромин 2007. Artiklis viited arhiivimaterjalidele.

2010

Илляшевич, Владимир. *Собор святых земли Эстонской*. Tallinn: Издательство Эстонской Православной Церкви Московского Патриархата, Tallinn 2010. Lk. 65–69.

Руководители проекта: И. Лапшин, С. Мянник; художники: Л. Соколов, С. Минин; редактор Е. Селивестрова; корректура О. Маэр; вёрстка Р. Алпатов.

Kolmas, täiendatud trükk aastal 2003 ilmunud kogumikust *Собор святых земли Эстонской*. Üheaegselt ilmus kogumiku tõlge eesti keelde (vt. järgnev kirje). Venekeelse väljaande tiraaž 1000 eks. Eestikeelse väljaande tiraaž 500 eks.⁴⁵

Цјаševitš, Vladimir. *Eestima Pühakute Kogu*. Tallinn: Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku Kirjastus, 2010. Lk. 52–55.

Kunstnikud Leonid Sokolov, Sergei Minin. Toimetajad ülempreester Toomas Hirvoja, Jelena Selivestрова. Küljendanud Roman Alpatov. Eesti keelde tõlkinud Riina Schutting.

2011

Корнилий [Якобс], митрополит Таллинский и всяя Эстонии. *Святой праведный Иоанн Кронштадтский, Православные эстонцы и Эстония*. Tallinn: Издательский отдел Эстонской Православной Церкви Московского Патриархата, 2011. Lk. 35–50, 195–200.

Raamat räägib õiglase Kroonlinna Joanni mõjust eesti õigeusule. Piiskopist on lühike kokkuvõtlik jutt. Kroonlinna Joanni, Eesti õigeusu tolleaegse suure toetaja mõju eesti preestritele oli väga suur. Preester Paul Kulbusch eesti koguduste praostina pidas tervituskõne Kroonlinna Joanni nimeräeval, oli temaga heades suhetes ja ka tõlkis osaliselt ühe tema raamatu.

Макарий, Симонопетровский, иеромонах. *Синаксарь. Жития святых Православной Церкви*. Том III. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2011. Lk. 22–24 (1./14. jaanuar).

Moskva Sretenski kloostri tehtud adapteeritud tõlge prantsuse keelest.

⁴⁵ Presentatsiooni info

<http://www.narvasobor.ee/index.php?mact=News,cntnt01,print,0&cntnt01articleid=24&cntnt01showtemplate=false&cntnt01returnid=73> [vaadatud 11.04.2016].

Kirje pealkiri vene keeles: *Память священномучеников Платона (Кульбуша), епископа Ревельского, и с ним Михаила Блейве и Николая Бежаницкого, пресвитеров.*

Гаврилов, Сергей Львович. *Остзейские немцы в Санкт-Петербурге: Российская империя между Шлезвигом и Гольштейном, 1710–1918.* Москва, Санкт-Петербург: Центрполиграф. Русская тройка, 2011.

Raamat käsitleb Baltimaade rolli Vene ajaloos alates 18. kuni 20. sajandini. Autori väljendusstiil on kohati kergelt irooniline, kuid teeb tabavate märkuste poolest, raamatu huvitavaks lugemiseks. Peatükk 23, mis on pühendatud õigeusu elu arengule Eestis, on juttu mõningatest eesti õigeusu tegelastest, kelle seas on ka Paul Kulbusch, tulevane piiskop Platon.

Autor võrdleb Peterburis luterliku kiriku ehitamist, mis sai valmis kõigest aastaga, olles ehitatud riigikassa finantseerimisel, ja püha Issidori kiriku ehitamist, mille rahastamine riigi poolt piirdus tsaar Nikolai II 3000 rubla suuruse annetusega ja mille ehitamise venis mitmetele aastatele.

Mis puudutab personaalselt piiskop Platoni, siis midagi uut selles raamatus tema kohta pole. Märkimisväärne tähelepanek Peterburi eesti õigeusu karjaste kohta, mis on iseseisev teema eraldi uurimuseks, on see, et piiskop Platoni ülesehitatud püha Issidori kirik oli ühel perioodil Moskva kanoonilise patriarhaadi usu elu mitteametlik keskus. 127st Leningradi õigeusu kogudusest jäi vahepeal patriarh Tihhonile truuks ainult 5 kogudust, ülejäänud läksid üle liikumisse „живая церковь“ (elav kirik). Üks ustavaks jäänutest oli püha Issidori kiriku kogudus, mille eestseisjaks oli Paul Kulbuschi poolt omal ajal hoolikalt valitud preester Aleksander Paklär.

Koguduse ajaloo andmetel hoidis isa Aleksander Pakläri juhitud kogudus 1920. aastate teisel poolel ja 1930. aastate esimesel poolel materiaalselt üleval 9 kirikut, nende hulgas selliseid kuulsaid kirikuid nagu Teodori katedraalkirik, ja Borissi ja Glebi kirik Kalašnikovskaja tänaval.

Kõik eesti õigeusu karjased Peterburis tapeti NKVD poolt 1930. aastatel.

Православный словарь Эстонии: именной. Выпуск 1. Таллинн: Издательский отдел Эстонской Православной Церкви Московского Патриархата, 2011. Lk. 224–225.

Püha Platoni eluloo allikana kasutanud Сахаров 1937.

2012

Métropolite **Stephanos** [Charalambidès] de Tallinn et de toute l'Estonie; **Jolival**, Jean-François. *La véritable histoire des orthodoxes d'Estonie.* Paris: L'Harmattan, 2011. Lk. 28–29, 35–39.

Ühe alapeatüki pealkirjaks „Platon l'Estonien“ (Eestlane Platon)

Viited Platoniga seoses on: Heljas 2003 ja Eesti Entsüklopeedia.

Rimestad, Sebastian. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940).* Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationalen Verlag der Wissenschaften, 2012. Lk. 67, 81, 84–86, 97, 117, 239, 294.

Kergelt modifitseeritud versioon Erfurti Ülikoolis kaitstud doktoritööst. Käsitleb põhjalikumalt piiskop Platoni tegevust Lätis, sh. Vene Õigeusu Kiriku 1917–1918 kirikukogu poolt tehtud koguduste struktuuri puudutava otsuste rakendamisel.

Kornelius [Jakobs], Tallinna ja kogu Eesti metropoliit. *Kroonlinna püha õiglane Joann, õigeusklikud eestlased ja õigeusk Eestis.* Tallinn: Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku kirjastusosakond, 2012.

Tõlketoimetajad Toomas Hirvoja, Natalja Lesnaja.

Tõlgitud lühendatult ja parandustega originaalist Корнилий 2011.

2013

Илляшевич, Владимир. *Архипастыри земли Эстонской X–XXI столетия.* Tallinn: Издательский отдел Эстонской Православной Церкви Московского Патриархата, 2013.

Pühakud. [Põltsamaa:] EAÕK Põltsamaa Pühavaimu Koguduse munkpreester Stefan [Ots]. OÜ Vali Press, 2013. Lk. 7–8.

2014

Erikson, Toomas, diakon. *Piiskopmärter Platoni elulugu*. // Usk ja Elu. Nr 12. 2014. Lk. 56–62.

Hiéromoine **Macaire de Simonos-Pétra**, «Le Synaxaire. Vie des saints de l'Église orthodoxe», 2e édition française, corrigée et augmentée. Simonos-Pétra (Mont-Athos), 2014: tome 3, janvier-février. 14. janvier.

Prantsuskeelse sinaksari teises ja täiendatud väljaandes⁴⁶ on lisatud ka püha Platoni elulugu.

Илляшевич, Владимир; **Мяник**, Сергей; **Алпатов**, Роман. *Православие в Эстонии X–XXI столетия: имена личные и храмы: энциклопедический справочник*. Tallinn: Euroopa Genealoogia ja Heraldika Selts Eestis, 2014.

2015

Luhamets, Kristjan. *Massimõrv Tartu Krediidikassa keldris 14. jaanuaril 1919. a.* Tartu: Pauluse Raamatupood OÜ, 2015.

Broüüris on läbivalt juttu ka piiskop Platonist. Hästi loetavalt ja kaasakiskuvalt on kirjeldatud Krediidikassa keldris vangis olemise periood. Kahjuks puuduvad viited kasutatud allikatele.

Schvak, Toomas. *Eesti õigeusu kiriku lugu 19. sajandist tänaseni*. // Mitut usku Eesti IV. Valik usundiloolisi uurimusi: õigeusu eri. Toimetaja Liina Eek. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015. Lk. 40–86.

Bibliograafia lisa: ametlikud elektroonilised allikad

Toodud on ainult EAÕK ametlikul veebilehel, EAÕK poolametlikul (endisel ametlikul) veebilehel ning Eesti Entsüklopeedia veebilehel olev info piiskopmärter Platoni kohta.⁴⁷

KULBUSCH Paul – piiskop Platon – märter – pühak. // Vaimulike andmebaas.

<http://www.eoc.ee/vaimulik/kulbus-platon/>

Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku ametlik veebileht [vaadatud 15.04.2016].

Andmebaasi koostajaks ülempreester Aleksander Sarapik.

Piiskop Platoni martüürium. Ülempreester Paul Kulbusch (Kulbuš) Peterburis. (Hiljem piiskop Platon.)

<http://www.orthodoxa.org/EE/OrthodoxieEE/saints/PlatonEE.htm>

EAÕK poolametlik Prantsusmaal (amen.fr) hallatav veebileht [viimati vaadatud 15.04.2016].

Allikana kasutatud Poska 1994.

EAÕK uskkondadevahelised suhted enne II maailmasõda.

<http://www.orthodoxa.org/EE/estonieEE/histoireeaoc/EAOK%20oik.kontakid01-1.pdf>

EAÕK poolametlik Prantsusmaal (amen.fr) hallatav veebileht [vaadatud 15.04.2016].

Artikli autori nimi puudub. Info piiskop Platoni suhetest anglikaani kiriku vaimulikega. Mainib piiskop Platoni läkitust Ants Piibule 01.10.1918. Digitaalne koopia läkitusest leidub artikli autori järgi Aleksander Sarapiku isiklikus arhiivis.

Platon (vaimulik). // Eesti Entsüklopeedia. Biograafiad.

[http://entsyklopeedia.ee/artikkel/platon_\(vaimulik\)](http://entsyklopeedia.ee/artikkel/platon_(vaimulik))

Eesti Entsüklopeedia veebileht [vaadatud 04.05.2016]. EE 14, 2000; muudetud 2011.

⁴⁶ Prantsuse õigeusu teoloogi Jean-Claude Larchet retsensioon sellele prantsuskeelsele väljaandele

<http://caritaspatrum.free.fr/spip.php?article824> [vaadatud 11.04.2016].

⁴⁷ Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku ametlik veebileht <http://www.orthodox.ee/> on käesoleva töö kirjutamise ajal olnud mitme kuu vältel (märts kuni mai 2016) uuendamisel ning info püha Platoni kohta jaotuses “Eestimaa pühakud” <http://www.orthodox.ee/indexest.php?d=pyhakud/kulbus1> ei ole kättesaadav [viimati proovitud vaadata 04.05.2016, veebileht väitis: “Страница, на которую вы пытаетесь попасть, не существует”].

Kokkuvõte

Uurimustöös kogusin kokku piiskopmärter Platoni kohta välja antud kirjanduse, selle käigus õnnestus koondada ka tema enda poolt Peterburi perioodil kirjutatu.

Kui vaadata kuni aastani 1940 piiskopmärter Platoni kohta ilmunud kirjandust, siis on selgesti eristatavad ja esiletõstetavad kolm teoloogi, kes piiskopi kohta algupäraselt ja kaalukalt kirjutavad. Need on Anton Laar, Nikolai Hindov ja Konstantin Kokla, ning kõige tähtsamad publikatsioonid ilmusid just tänu nende panusele ajakirjades *Uus Elu* ning *Usk ja Elu*. Hindovi käsikirja jäänud auhinnatöö on akadeemiliselt kõige kaalukam. Kahjuks ei saanud tema uurimistööst kirjustatud ning paljud tema kogutud materjalid on kadunud, kuigi (nagu elu ise näitab), ujub siit-sealt jätkuvalt välja infokilde, mis võimaldavad piiskopmärter Platoni kohta teada saada uusi ja huvitavaid fakte.

Teise maailmasõja järgsel perioodil on Hindov eksiilis (eestindatud nimega Hindo) teemat edasi uurinud, ehkki tal on raskusi materjali kättesaamisel. Tema tööle tugineb ka tuntud Poska käsitus. Paguluse piiratud võimalustes on kirjutatud ka Polsky ülevaated, mis on saanud püha mäe Simonopetra munkpreestri Makariose klassikalise ja mitmes keeles välja antud sinaksari allikaks.

Hiljem ilmunud kirjandus midagi võrreldavat eelnevalt mainitud nimedele – Laarile, Hindovile ja Koklale – paraku ei lisa. Nimetada tuleks vaid Kumõši uurimistööd, kuna tema avaldatu on saanud aluseks enamikule nii Eesti kui Vene õigeusu kirikus püha Platoni kanoniseerimise järel ilmunud lühikestele, ainekku iseseisvalt läbi töötamata koostatud elulugudele.

Käesoleva uurimusega on kogutud ja kriitiliselt läbi vaadatud materjalid, mis piiskopmärter Platoni kohta on seni ilmunud, et kokku kogutu abil saaks lõpuks kirjutatud üks asjalik käsitus pühast Platonist, kelle isiksus ja panus nii Eesti õigeusku kui meie omariiklusesse seda väärrib.

Резюме: Священномученик епископ Платон. Историко-библиографическое исследование

В 2019 году исполняется 100 лет со дня мученической кончины епископа Таллинского (Ревельского) Платона (Кульбуша) (1869–1919). В связи с предстоящим юбилеем предварительное подведение итогов в изучении жизни и трудов святителя приобретает особую актуальность. Настоящее выпускное сочинение представляет собой опыт историографии и библиографии работ, посвященных священномученику епископу Платону.

В ходе исследования были предприняты попытки

- 1) наиболее полного учета существующей литературы о епископе Платоне;
- 2) критического анализа литературы и указания на разного рода неточности и искажения фактов (в процессе работы удалось обнаружить некоторое количество материалов авторства епископа);
- 3) оценить достоверность источников о жизни святителя и времени, в котором он жил, как в научном, так и в церковном контекстах;
- 4) создать систематизированную и аннотированную библиографию.

Исследование разделено на две главные части: *историография* и *библиография*. В каждой из этих главных частей шесть одинаковых периодических подзаголовков:

- I. Учеба в Рижской духовной семинарии;
- II. Петербургский период;
- III. Эстонский период и литература до начала Второй мировой войны;
- IV. Период от оккупации Эстонии до восстановления ее независимости;
- V. Период от восстановления независимости Эстонии до момента канонизации священномученика епископа Платона;
- VI. Период с момента канонизации до настоящего времени.

В разделе, посвященном историографии, выявлены главные исследователи жизни святителя. Из них три основных - священники периода до оккупации Эстонии: протоиерей Антоний Лаар, протоиерей Николай Кокла и протоиерей Николай Хиндов. Протоиерей Николай Хиндов впоследствии продолжил свои исследования в эмиграции, однако встретился с определенными трудностями, поскольку часть рукописей и необработанных материалов либо осталась в Эстонии, либо оказалась утраченной.

В литературе, изданной на русском языке, следует отметить протоиерея Михаила Польского, и иеромонаха Нестора (Кумыша).

Все последующие публикации о жизни и трудах святителя Платона представляются автору выпускного сочинения мало оригинальными, лишь слегка дополняющими, а зачастую искажающими труды упомянутых выше исследователей.

Во втором разделе представлена библиография работ о епископе Платоне, а также описание его личных сочинений, книг, проповедей и выступлений в жанре публицистики. Библиографические описания снабжены, как правило, аннотациями.

Материалы, собранные в настоящей работе, могут быть использованы для монографии о священномученике епископе Платоне.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Vadim Rebase

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

"Piiskopmärter Platon. Historiograafilis-bibliograafiline uurimus",

mille juhendajad on

piiskop Eelija / Ott Ojaperv, *Mag. theol.* ja professor Riho Altnurme, *Dr. theol.*

- 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

- 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 05.05.2016.